

1865 - 2015

BM, DOOR ROMANTIEK GEDREVEN

1865 - 2015

BM, DOOR ROMANTIEK GEDREVEN

**OVER 150 JAAR REPERTOIREGESCHIEDENIS VAN DE
KONINKLIJKE ZANGVERENIGING BREDA'S MANNENKOOR**

Opgedragen aan BM Ambassadeur, Hans Talboom.

BM, DOOR ROMANTIEK GEDREVEN

INHOUD

- 1 EEN WOORD VOORAF
- 2 WIJ ZULLEN DÓÓRGAAN door Berend van Rijn van Alkemade
- 3 WAAR GEZONGEN WORDT
- 4 IN EEN BLAUW GERUITEN KIEL door Pedro Kneepkens
  - Over liedertafels en liedertafelrepertoire
  - Van Petrus Damiani tot Karl Jenkins
  - Componisten Top 10
  - Over Verdi, Schubert en Schubertiaden
  - Liedertafelcomponisten
  - Religieus, romantisch en nationalistisch
  - Kerstliederen
  - De revival van het Slavische lied
  - Uit de operette- en musicalwereld
  - Popmuziek en folksongs
  - Česká mše vánoční
  - Opgedragen aan BM
  - In opdracht geschreven
  - Het Lied van den toren
  - BM en de Bredasche Marsch

VERANTWOORDING

REPERTOIRELIJST 1865 - 2015

door Chris Knook

DE BREDASCHE MARSCH | DVD

door Simon Keep

Eindredactie en grafische vormgeving: Pedro Kneepkens

Redactie: Hans Slockers, Hans Talboom, Chris Knook

Te bestellen via: www.mijnbestseller.nl/pedroBM

BM, DOOR ROMANTIEK GEDREVEN

Der Gesang

**Wo man singet, lass dich ruhig nieder,
Ohne Furcht was man im Lande glaubt;
Wo man singet, wird kein Mensch beraubt:
Böse Menschen haben keine Lieder**

**Wenn der Becher mit dem Traubenblute
unter Rosen uns're Stunden kürzt,
und die Weisheit uns're Freude würzt,
macht ein Lied den Wein zum Göttergute**

Johann Gottfried Seume

Wo man singet...

Napolitaans vissersgezin
Romantisch schilderij uit 1833
August Riedel | 1799 - 1883
Torvaldsens Museum Kopenhagen

1 WIJ ZULLEN DÓORGAAN

BM Najaarsconcert 2013 met onze vaste concertpianist, Joep Moonen, aan de vleugel | Foto: Ben Kaanders

‘Wij zullen dóorgaan’. De titel is afkomstig van een lied waarmee Ramses Shaffy in 1975 een grote hit had, en dat sindsdien in de hoofden van veel Nederlanders is genesteld. Interessant detail is dat Shaffy het lied al in 1972 op album had uitgebracht, maar dat het pas een populair nummer werd nadat het drie jaar later opnieuw werd uitgebracht met een groot koor als begeleiding.

‘Wij zullen dóorgaan’ is ook de naam van een concert dat eind november 2015 zal plaatsvinden als afsluiting van het “BM 150 jaar Jubileumprogramma”. En daarmee is het op een natuurlijke manier ook het motto geworden voor BM na zijn 150-jarig jubileum: BM gaat dóór, de toekomst tegemoet!

Want waarom zouden we ook stoppen? BM is in zijn jubileumjaar 2015 een vereniging met veel enthousiaste en actieve leden, die zich er thuis voelen tijdens en zeker ook ná het zingen. Het koor is in 2015 circa 100 man sterk en heeft het laatste jaar een vrij grote nieuwe aanwas, waaronder ook nieuwe leden met eerdere koorervaring en goede en geoefende stemmen. BM doet niet mee met de trend van gestaag voortschrijdend ledenverlies. Integendeel, het voelt zich vitaal en dat uit zich in de grote hoeveelheid concerten die in 2015 worden gegeven, alsmede in de grote variatie in het repertoire en de recente vernieuwingen daarin, waaronder het (klassieke) werk van Cherubini, het (moderne) werk van Jenkins en (moderne) popnummers van de Beatles en Queen.

Het jaar 2015 is voor BM een jaar van terugkijken, van 150 jaar bestaan viertien maar zeker ook van vooruitkijken. Vooruitkijken in muzikaal opzicht: welk nieuw repertoire willen we gaan brengen en welk muzikaal ambitieniveau willen we als koor hebben? Vooruitkijken in “strategisch” opzicht: hoe willen we het voor de koorleden leuk en toch spannend houden, hoe blijven we ons publiek boeien, en hoe willen we nieuwe koorleden en nieuwe toehoorders aantrekken? Hoe ver reikt onze ambitie: Breda, regio Brabant, Nederland, Europa, de wereld? En hoe bereiken we dat, en hoe gaan we daarbij om met onze leden en onze omgeving?

Een paar zaken zijn daarbij duidelijk:

-een koor dat zichzelf niet vernieuwt, sterft uiteindelijk uit. Dus het is noodzakelijk te streven naar verjonging van het koor, uitbreiding van ons publiek en vernieuwing van ons repertoire. Dat is een proces van continue verbetering, waarin we iedereen willen meenemen.

-het gaat primair om de motivatie en het enthousiasme van de koorleden, en we willen beslist ons “sociale” karakter behouden. Dus we

mogen en moeten zeker wel een gezonde ambitie hebben, maar daarbij onszelf niet verliezen.

-als we echt de wereld willen veroveren, dan kunnen we maar het beste in Breda beginnen.

Als je de lijn naar de toekomst wil doortrekken, moet je eerst weten waar je vandaan komt en wat je nu bent. Muziek is onze “core(koor) business”, dus die lijn moet zeker in muzikaal opzicht duidelijk zijn. Deze uitgave bevat een gedegen beschrijving en beschouwing van de muzikale ontwikkeling van BM tot nu toe. Het geeft wellicht wat houvast om die lijn hier beknopt samen te vatten en door te trekken.

Wie in Google het woord “mannenkoor” intypt, vindt in Wikipedia een korte beschrijving van het ontstaan van dit type koor, dat wordt gesitueerd rond 1808 in Duitsland en Zwitserland, waarna de volgende tekst (citaat):

“In navolging ontstonden in België en Nederland ook gezelschappen, waarin mannen, gezeten rond de tafel, onder het genot van een glas bier en onder leiding van de liedmeester, liederen zongen. Hierbij dient te worden aangetekend dat

de sfeer en de gezelligheid het in die tijd nog won van de artistieke kwaliteit.

De mannenkoorzang in Nederland kent een oude en rijke traditie. En hoewel er in de laatste jaren door de opkomst van andere tijdverdrijven een afname is in het aantal zangers is er nog steeds een groot aantal mannen dat door zingen ontspanning vindt. Sommigen uit hoofde van hun geloof, anderen puur uit liefde voor de kunst van het zingen.”

Als we dit citaat op BM betrekken, dan wordt in de volgende hoofdstukken duidelijk dat BM op een soortgelijke wijze is ontstaan en via pieken en dalen is geworden tot wat het nu is.

Gezegd kan worden dat de vorige en huidige generaties BM-zangers vooral “uit liefde voor de kunst van het zingen” bij de vereniging zijn gekomen, met de kanttekening dat deze motivatie in hoge mate in competitie (of juist balans?) is met “de sfeer en de gezelligheid” die het koor karakteriseren. Wat de artistieke kwaliteit betreft: daar is zeker nog ruimte voor verbetering, maar die is alleen te bereiken vanuit de motivatie van de leden zelf, en dat zal stapsgewijs zijn. De kunst is professioneler te worden in voorbereiding, discipline en concentratie bij de repetities en uitvoeringen zonder daarbij “sfeer en gezelligheid” in te leveren. Wellicht ambitieus, maar zeker haalbaar.

Wat de muzikale ontwikkeling betreft, zal uit de komende beschouwingen duidelijk worden dat BM een ‘eclectisch’ koor is, hetgeen inhoudt dat we een breed repertoire hebben dat de periode 500-2000 bestrijkt en zowat alle muzieksoorten en -stijlen in zich heeft. Ook dat het koor een traditie heeft om “romantische” liederen te zingen. Aan die kenmerken zullen we in de toekomst niet iets gaan veranderen. BM heeft een “lyrische kwaliteit” zoals direct werd opgemerkt door zangpedagoog Harjo Pasveer toen hij ons enkele jaren geleden een workshop gaf. Dat vermogen om ons in de emotie van een lied in te leven en die via onze zang uit te dragen moeten we zeker behouden.

Hoe gaat het repertoire van BM zich verder ontwikkelen? De laatste jaren is onder leiding van Hans de Wit al veel nieuw werk toegevoegd, waaronder songs uit de pop- en musical muziek. Wat dat laatste betreft, is het opmerkelijk dat momenteel slechts ongeveer een procent van het BM repertoire van 600 nummers afkomstig is uit de Moderne muziek (na 1945).

Alles wat zich in de popmuziek heeft voorgedaan in de laatste 65 jaar is merkwaardig genoeg grotendeels aan BM voorbij gegaan. Dit duidt mogelijk op een grote hang naar traditie op muzikaal gebied bij het koor. Maar je kunt de revolutionaire ontwikkeling op het gebied van populaire muziek niet ongestraft blijven negeren, ook niet als je BM bent.

Als we het koor willen verjongen, zullen we nieuwe leden moeten gaan werven die in de jaren '60 en '80 van de 20^e eeuw voor het eerst kennis hebben gemaakt met muziek. En dat zal in de meeste gevallen popmuziek zijn geweest. Dat houdt in dat we muzikaal verbinding zullen moeten gaan maken met nieuwe leden en toehoorders via popsongs die ze vanaf hun jeugd kennen. Moderne muziek die we op een stijlvolle en originele BM-manier zullen vertolken. Op die manier zullen we toch weer onszelf blijven: eclecticisch, want ons repertoire wordt nog meer verbreed. En romantisch, want we zullen ongetwijfeld die moderne songs kiezen waarin emotionele en symfonische kwaliteit zit, met mooie melodielijnen en harmonische zang. Tegelijkertijd zullen we overwegend blijven zingen in alle "klassieke" muziekstijlen, omdat dat bij ons hoort. En ook daar zullen we nieuw "klassiek" repertoire toe gaan voegen.

De ene uitdaging voor het koor is dus in het zich eigen maken van meer moderne werken, en deze evenwichtig te integreren in de mix van stijlen die we ieder concert weer op maat aan ons publiek ten gehore zullen brengen. En de andere uitdaging is in zangtechnisch opzicht professioneler te worden, oftewel: (nog) mooier leren zingen. Want als koor word je beoordeeld op 'wat je zingt en hoe dat klinkt'. En misschien moeten we daar nog een derde uitdaging aan toevoegen: een meer professionele presentatie

naar het publiek tijdens optredens. Een beetje zanger presenteert zich tenslotte met flair, stijl, een goede lichaamshouding, een strakke opkomst en een stijlvol vertrek van het podium. Dan maak je al indruk nog voor je een noot gezongen hebt...

Deze omwikkelingen zullen we inzetten vanaf 2016, en daar zijn we ons nu al op aan het voorbereiden.

Kortom, wij zullen doorgaan!

Ramses Shaffy | 1933 - 2009
'We zullen doorgaan' (1972) sinds 2015 op de BM
repertoirelijst

2 EEN WOORD VOORAF

De Liedertafel Breda's Mannenkoor werd op 5 oktober 1865 opgericht. Zo'n dertig jaar nadien maakte het voorvoegsel 'Liedertafel' plaats voor 'Zangvereniging'. En in 1905 mocht het loffelijke predicaat 'Koninklijk' aan de naam toegevoegd worden. Op 5 oktober 2015 bestond de intussen zogeheten Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor dus 150 jaar. Daarmee is de KZBM (korthedshalve BM) een van de oudste koren van ons land. In oktober 2016 verschijnt het jubileumboek *Vlieg, gedachte* (hetgeen de vertaling is van *Va, pensiero*, de aanhef van het beroemde Slavenkoor uit de opera *Nabucco* van Giuseppe Verdi). In deze uitgave zal de geschiedenis van BM vanaf haar oprichting tot en met het 30^e lustrumjaar op thematische wijze voor het voetlicht worden gebracht.

Toch leek het ons gepast om bij de officiële ontvangst van BM door Burgemeester en Wethouders op 1 oktober 2015 in het ceremoniële stadhuis aan de Grote Markt van Breda alvast met 'iets speciaals' voor de dag te komen. En dat is *1865-2015 | BM, door romantiek gedreven* geworden.

Uitgangspunt voor deze 'special' vormde het concepthoofdstuk *In een blauw geruiten kiel* uit

het aanstaande jubileumboek. Het betreffende chapter is voor deze gelegenheid fors uitgebreid en handelt over onze 'koor-business', het BM repertoire en de ontwikkeling daarvan. *Waar gezongen wordt* is een introductie hierop.

Aan het tekstgedeelte is een indrukwekkende, door Chris Knook samengestelde, overzichtlijst toegevoegd van alle ooit door ons mannenkoor uitgevoerde werken.

De inleidende bijdrage, *Wij zullen dóórgaan*, werd geschreven door Berend van Rijn van Alkemade. Berend heeft het muziekbeleid in zijn bestuurlijke portefeuille. Uit de titel spreekt het voornemen om naar de jaren ná 2015 te kijken. *Dóórgaan* betekent echter ook omzien naar het verleden. Wie zijn geschiedenis verloochent, vertroebelt immers zijn blik op de toekomst. En als er één rode draad door 150 jaar BM historie valt te trekken, is het die van een altijd ietwat heikele zoektocht naar aansprekend repertoire voor (nieuwe) zangers en publiek.

Simon Keep vervaardigde de bijgevoegde DVD met *De Bredasche Marsch* als thema. Deze mars, die beter bekend staat als de *Paarse Heide*, verwierf in 1991 de officiële status van Breda's

Volkslied. En in het jubileumjaar waarin BM op het Nassaukasteel werd benoemd tot cultureel ambassadeur van Breda Nassaustad is het stedselijk volkslied natuurlijk bij uitstek een toepasselijk onderwerp.

Tenslotte bedank ik hierbij graag Hans Slockers, Chris Knook, Simon Keep en Hans Talboom die mij bij het schrijven van *1865-2015 | BM, door*

romantiek gedreven met raad en daad terzijde stonden. Met genoegen draag ik deze publicatie ook op aan Hans Talboom die in ons jubileumjaar 2015 de mijlpaal bereikte van vijftig jaar lidmaatschap van de Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor.

Breda, 2015 | Pedro Kneepkens

Waar gezongen wordt...

Repetitieavond in het eigen verenigingsgebouw aan Haven 7 te Breda. Het van oorsprong Middeleeuwse pand werd in 1837 grondig verbouwd en is sinds 1906 in bezit van BM. Foto: Jeroen Hoppenbrouwers

3

WAAR GEZONGEN WORDT

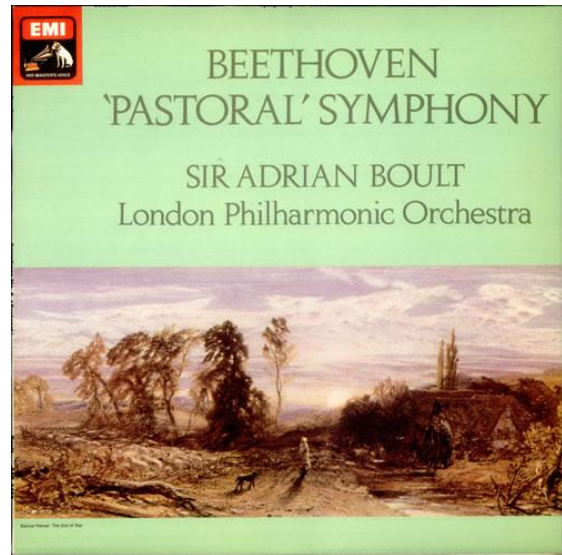
Een van de vele liederen die ooit door het Breda's Mannenkoor werd ingestudeerd, heet *Der Gesang*. Het betreft een oud Duits volkswijsje waarvan de componist onbekend is. De tekst is ontleend aan het gedicht *Die Gesänge* van Johann Gottfried Seume. Zoals *We'll meet again* van Hughie Charles/Ross Parker nog wel eens gebruikt wordt als een 'tot ziens' lied, zou *Der Gesang* een uitnodigende intro bij optredens kunnen zijn. Leun gerust achterover, want waar gezongen wordt, is het goed toeven, luidt immers de boodschap. In haar originele vorm bestaat het vers uit negen strofen waarvan alleen de eerste en de achtste door ons koor werden gezongen. Het gedicht, dat in 1804 werd gepubliceerd, is karakteristiek voor de tijd waarin het werd geschreven. De tijdgeest werd toen (mede) bepaald door de Romantiek, een stroming in de kunst, literatuur en muziek die grofweg gedurende de hele 19^e eeuw haar invloed deed gelden, maar eigenlijk ook nog lange tijd nadien. Zo wordt de Flower Power beweging van

de Hippies in de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw gezien als iets typisch romantisch. En volgens sommige cultuurfilosofen leven we, gezien onze grote waardering voor het individuele gevoelsleven, nog altijd in het tijdperk van de Romantiek. Dit valt bijvoorbeeld af te meten aan de (commerciële) populariteit van de jaarlijkse Valentijnsdag op 14 februari. Oorspronkelijk waren liefdesgetuigenissen op die dag anoniem. Heel wat 'Happy Valentine' kaarten werden in het verleden daarom óók geschreven vanuit dweeppzucht met een onbereikbare geliefde. Dit doet denken aan de briefroman *Die Leiden des jungen Werthers* van Johann Wolfgang von Goethe. Wanneer de hopeloos verliefde briefschrijver het vergeefse van zijn missie inziet, schiet hij zich door het hoofd. Het boek, dat een golf aan zelfmoorden onder jonge mensen teweeg bracht, verscheen in 1774 en wordt vaak als een van de bronnen van de ('Zwarte') Romantiek beschouwd.

De Romantiek was een reactie op ondermeer het 18^e eeuwse Rationalisme, een filosofische stroming die 'de rede' als enige of voornaamste bron van kennis beschouwde. In feite was het ook een nostalgisch verweer tegen 'de vooruitgang'. Uit afkeer van de impact van de rationele wetenschap en techniek op de samenleving ontstond er onder filosofen en kunstenaars een brede 'terug naar het gevoel' beweging. Van de weeromstuit leidde dit tot een welhaast religieuze verheerlijking van 'de

natuur'. Heel wat verhalen, gedichten, schilderijen en muziek uit die tijd drukken daarom een weemoedig verlangen uit naar de rust en eenvoud van het landleven. Dit kan misschien wel het beste geïllustreerd worden door de 6^e Symfonie van Ludwig van Beethoven in herinnering te roepen. Dit magistrale werk staat immers niet voor niets bekend als *De Pastorale*. En dat de titel van het eerste deel 'Ontwaken van vrolijke gevoelens bij aankomst op het land' luidt, is ook niet toevallig. De aanbidding van het pastorale (landelijke) leven blijkt eveneens uit de afbeelding van 'The end of the day' van Samuel Palmer op de getoonde LP cover. Palmer behoort, naast kunstschilders zoals Francisco Goya en Eugène Delacroix, tot de groten op het gebied van de romantische schilderkunst. Tot dat illustere gezelschap behoort zeker ook William Turner die door de verfilming van zijn leven opnieuw in de belangstelling is komen te staan. 'Mr. Turner' werd op 15 mei 2014 tijdens het Filmfestival van Cannes voor het eerst vertoond en trok een jaar nadien nog altijd volle zalen.

The end of the day | particulier bezit
Samuel Palmer | 1805-1881
Romantisch landschapsschilder

Behalve de natuur vormden ook mythen en sagen een belangrijke bron van bezieling. Een kenmerkend voorbeeld in dit verband is de opera *Der Ring des Nibelungen* van Richard Wagner. En dat de fantasiewereld nog altijd een door en door romantische vlucht is, blijkt uit het fabelachtige succes van alle, door Joanne Rowling geschreven, Harry Potter boeken en de verfilming daarvan. Naar schatting zijn er van de zevendelige serie (waarvan het laatste deel -Harry Potter en de Relieken van de Dood- in 2007 verscheen) wereldwijd zo'n 500 miljoen exemplaren in 57 verschillende talen in omloop gebracht (telling uit 2015). Ook de filmtrilogie 'The Lord of the rings' (uitgebracht in 2001-2003) beleefde een ongekend mondiaal succes. John Tolkien schreef The Lord of the rings, waarop de film is gebaseerd voornamelijk tijdens de Tweede Wereldoorlog. De drie delen werden in 1954 tegelijkertijd uitgegeven. Qua thematiek is er veel overeenkomst tussen 'In de Ban van de Ring' en 'De Ring van de Neveling'. Richard Wagner geldt als dé vertegenwoordiger van de loodzware Duitse

Romantiek. Tolkien als de vader van de moderne fantasieliteratuur en Joanne is dus zijn literaire dochter. Maar de hang naar 'het mysterieuze', 'het duistere' en 'het mystieke' is onmiskenbaar in de genoemde boeken. En ook dergelijke 'dweperij' was een typerend kenmerk van de Romantiek.

Toch wordt 'de Romantiek' doorgaans als een afgesloten periode in de lange ontwikkelingsgeschiedenis van de klassieke muziek beschouwd. De wortels van deze ontwikkeling liggen in de Oudheid. Het is gebruikelijk om hierna achtereenvolgens de muziek uit de Middeleeuwen, de Renaissance, de Barok, het Classicisme, de Romantiek, de Twintigste Eeuw en de Moderne Tijd van elkaar te onderscheiden. De verschillende perioden overlappen elkaar uiteraard en zijn bovendien nog eens onder te verdelen. Heel wat componisten leefden en werkten bij wijze van spreken 'van de ene stijlperiode in de andere'.

De belichaming van de Renaissance
Giovanni Pierluigi da Palestrina | 1525 - 1594

Dit alles neemt niet weg dat iedere tijd zijn onbetwiste representanten heeft voorgebracht. Giovanni da Palestrina geldt bijvoorbeeld als de belichaming van de Renaissance. En wie Bach zegt (1685-1750), zegt Barok. En de werken van Bohuslav Martinů (1890-1959) zijn typisch vroeg 20^e eeuws, dat wil zeggen, bewust aromantisch en doorwongen van wrange dissonanten. Kunst en muziek weerspiegelen immers ook

altijd iets van ingrijpende gebeurtenissen uit de tijd waarin ze werden geschapen. De doeken die Goya na de Napoleontische invasie van Spanje (1808) beschilderde, tonen 'dus' *los desastres de la guerra*, ofwel de gruwelen van de oorlog. En in *De Veldmis* van Martinů echoot de waanzin van de Eerste Wereldoorlog. Het tekenen van de vrede en de wederopbouw van Europa leidde echter weer tot een optimistisch vooruitgangdenken. De *Rhapsodie voor blijde mensen* van de Nederlandse componist Antoon Maessen (1919-1997) sluit hier naadloos bij aan. BM zong deze potpourri van vrolijke liedjes voor het eerst in 1971, maar nadien ondermeer ook nog in 1981 tijdens het internationale koren-

Beethoven (1770-1827) wordt bijvoorbeeld, zijn Pastorale ten spijt, toch vooral met Mozart en Haydn tot de drie grote Klassieke (Classicistische) componisten gerekend. En Claudio Monteverdi (1567-1643), die met zijn *L'Orfeo* de eerste mijlpaal sloeg in de geschiedenis van de opera, komt zowel voor op lijstjes van Renaissance als van Barok componisten. Het ontbreken van duidelijke chronologische scheidslijnen brengt met zich mee dat bij alle indelingen een zekere mate van subjectiviteit een rol speelt.

festival 'Berlin singt mit Europa'. Het festival mondde uit in een verbroederingsfeest waarover door de BM veteranen nog steeds wordt nagepraat.

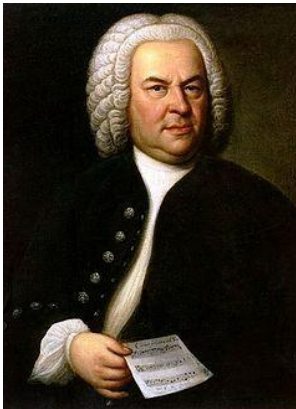
Los desastres de la guerra
Francisco Goya | 1746 - 1828
Prado Museum Madrid

Overzichten die de ontwikkeling van de klassieke muziek visualiseren laten soms decenniagrote verschillen zien in de afbakening van de onderscheiden stijlperioden. Het is natuurlijk ook allerm minst eenvoudig om in een dynamisch proces van elkaar opvolgende stijlen, sub stijlen, 'scholen' en stromingen scheidslijnen te trekken. Muziekstijlen kwamen bovendien in diverse landen op verschillende momenten tot wasdom. Jaartallen in overzichten zijn daarom betrekkelijk wil-

lekeurig. In het onderstaande schema eindigt de Baroktijd bijvoorbeeld in 1750, 'omdat' Johann Sebastian Bach in dat jaar stierf. Om 'piketpalen' te slaan, zijn echter vaker feitelijke gebeurtenissen gebruikt die in hun algemeenheid van grote invloed waren op het politieke en sociaal-maatschappelijke leven. Hieronder wordt het begin van de eigentijdse of moderne klassieke muziek bijvoorbeeld gekoppeld aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. In andere overzichten

neemt de moderne tijd in 1975 een aanvang 'in aansluiting op' studentenrevoltes en vrouwenbewegingen in de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw. Er bestaan indelingen waarbij 476 als startpunt van het tijdperk der Middeleeuwen wordt genomen, dat wil zeggen: De val van het West-Romeinse Rijk. En voor sommige musicologen valt het einde van het Classicisme samen met de Slag van Waterloo in 1815. Bij deze veldslag werd het lot van keizer Napoleon definitief bezegeld en kwam er een einde aan de Franse overheersing van West-Europa. Het effect van alle ingrijpende omwentelingen in het leven van mens en maatschappij deed zich uiteraard ook gelden in de creatieve ontwikkeling van de kunst, muziek en wetenschap.

Voor de doeleinden van deze 'special' is het niet zo van belang welk indeling er wordt gebruikt als kapstok om het BM repertoire aan op te hangen. Het hier gebruikte chronologisch overzicht is ontleend aan www.componisten.net. Hierop is een schat aan informatie te vinden over de ontwikkeling van de klassieke muziek die hier verder buiten beschouwing wordt gelaten. Waar het ons om gaat, is aan te tonen dat de Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor muzikaal gesproken zo'n beetje van alle stijlmakten thuis is. In haar kern is BM echter vooral een nog altijd bloeiende loot aan de stam van de Romantiek.

Wie Bach zegt, zegt Barok

Portret van Johann Sebastian Bach.
In 1748 geschilderd door Elias
Gottlieb Haussmann | 1695-1774

Chronologisch overzicht

Oudheid	voor 500
Middeleeuwen	500 - 1450
Renaissance	1450 - 1600
Barok	1600 - 1750
Klassiek	1750 - 1820
Romantiek	1820 - 1910
20 ^e eeuw	na 1900
Modern	na 1945

4

IN EEN BLAUW GERUITEN KIEL

In de zomer van 1896 gaf BM een druk bezocht openluchtconcert in de tuin van Hotel Dennenoord aan de Boschstraat (de latere Duivelsbruglaan). Een recensent van de Nieuwe Bredasche Courant schreef daarover onder andere: “Hoe komt het toch, dat het programma enkel Fransche en Duitsche stukken bevatte, terwijl den vorigen keer in ’t Liesbos zoo keurig den lof van Neêrlands Taal gezongen werd?” De betreffende recescent gaf daarmee uiting aan zijn opvatting over wat het BM repertoire zou moeten zijn. Hij was daarmee niet de eerste en al helemaal niet de laatste verslaggever die zijn mening ventileerde over het repertoire als zodanig. Maar het waren zeker niet alleen ‘krantenjongens’ die in de loop van de koorgeschiedenis getuigden van hun oordeel over ‘de inhoud van de muziekmap’. Het steeds weer de kop opstekende “gemopper en gekletsch” van zangers over (ondermeer) uit te voeren zangstukken is van alle tijden. Het geciteerde zinsdeel is ontleend aan een emotioneel betoog van Franz Smits. Tijdens een chaotische crisisvergadering aan de vooravond van de ‘reorganisatie van 1902’ sprak hij vertwijfeld: “Tóónt tenminste dat ge wilt zingen!”. Hij hekelde daarbij in één adem het “blijven plakken na de tusschenpauze en dan niet meer medezingen”. BM repeteerde destijds in een bedompt bovenzaaltje van de Porte van Cleve (het huidige restaurant Dickens & Jones) aan de Grote Markt. De tussenpauze was in de bar beneden. Tja, je moet de kat natuurlijk niet op het spek binden...

Hotel Dennenoord aan de Boschstraat (Duivelsbruglaan) in ’t Ginneken. Het pand werd in 1976 afgebroken.

Mopperen en kletsen zijn van alle tijden. Hans de Wit moest het ontgelden toen hij in 2008 met de negrospirituals, *The Battle of Jericho* en *Deep River* op de proppen kwam. Door een enkeling werd (met de religieuze achtergrond van Hans in gedachte) geschamperd over “het Evangelische Omroepkoor BM”. Een enkeling zag je na de pauze ook niet meer terug als er *You raise me up* dreigde te worden ‘gebeden’. Dit zegt niet alleen iets over een gebrek aan solidariteit, maar getuigt tevens van een tekortschietend historisch besef. Het genre was namelijk al zo’n 10 jaar vóór de oprichting van de EO (in 1965) erg populair bij de zangers van ons mannenkoor. Een verslag in een van de edities van de Bredasche Courant uit 1958 bevestigt dit. In een lovende

Dat smaken verschillen behoeft geen betoog, maar veelal was en is het toch een vorm van koudwatervrees voor onbekende stukken die onrust en weerstand bij zangers oproepen. ‘Wat de vogel niet kent, dat zingt hij niet’, zou je kunnen zeggen. Vooral wanneer composities ‘moeilijk in het gehoor liggen’, pittige eisen stellen, of als je je tong breekt over de taal, dan zijn er altijd wel zangers die wat te sputteren hebben. Zo kon de ‘wrange’ *Polni Mše* (Veldmis) van Bohuslav Martinů, waarmee Marcel Verhoeff kwam aanzetten, niet iedereen bekoren. Een complex stuk was ongetwijfeld *De Klokken* van Sergej Rachmaninov uit de tijd van Peter Hermans. En het Hongaarse volksliedje *Falu végén kurta kocsmá* van ene ‘János’ (een verder anonieme componist) dat in 1950 onder leiding van Wim de Rooij werd uitgevoerd, vereiste van iedereen de nodige mondgyrnastiek. Maar iedere dirigent zal wel eens met het ‘wat de boer niet kent’ verschijnsel te maken hebben gekregen. De uitvoering van de Veldmis tijdens een concertreis in 1995 naar Praag wordt door ‘vriend en vijand’ trouwens nog altijd beschouwd als een van de artistieke hoogtepunten van de voorbije 25 jaar. Het kan dus verkeren.

terugblik op een “Boeiend artistieke avond van Breda’s Mannenkoor” stond te lezen: “Natuurlijk ontbraken ook de Negro Spirituals, die bij onze mannenkoren zo geliefd zijn, niet op het repertoire. Vooral *Go down Mozes* met de goed voorgedragen bariton solo van W. van Kakerken klonk stemmingsvol -en gelukkig zonder valse pathos- de zaal in.” Wim van Kakerken behoorde tot het illustere gezelschap van solisten uit eigen gelederen. Aan de artistieke avond werd trouwens extra kleur gegeven door de wereldvermaarde violist Herman Krebbers. En over hem schreef de verslaggever lyrisch: “Herman Krebbers prijzen is water naar de zee dragen”.

Bohuslav Martinů
1890-1959
Muziek van de 20^e eeuw

Voor zover valt na te gaan, is er in de geschiedenis van BM nooit echt sprake geweest van openlijk verzet tegen 'onwelgevallige stukken'. Slechts in 1901 "kwam een langlopend conflict tussen de zangers en de dirigent (Govert Dorrenboom) tot uitbarsting". Over de precieze achtergrond daarvan wordt nergens gerept. In zijn algemeenheid waren het 'broeierige jaren' voor de vereniging. En wie weet, was een te strenge aanmaning van Govert "tot onthouding van spiritualiën en tabak" aan de vooravond van een zangwedstrijd in Amsterdam wel de druppel die de emmer deed overlopen.

Van druk 'van onderop' om het "het leuk te houden" (citaat uit 1890) is echter altijd wel in meerdere of mindere mate sprake geweest, maar de zangers vingen nog wel eens bot. Louis Suijkerbuijk vertikte het bijvoorbeeld om uitvoering te geven aan een bestuurlijk verzoek om de repetities "met iets luchtigs af te sluiten". En ook Marcel Verhoeff was er de man niet naar om repetitietijd te 'verdoen' met een luchthartige afronding daarvan. Wel sloot het bestuur 'een deal' met hem die inhield dat hij zich ná afloop van de repetitie, vanáchter de bar, nog een kwartiertje bezig zou houden met meezingrepertoire uit het Groene (pocket) Boekje. Een even prijzenswaardig, als tot mislukken gedoemd initiatief, al was

het maar omdat er te weinig zangers bleven plakken die na al het serieuze zangwerk nog te porren waren voor carnavaleske dijenkletsers zoals: *Tweej Paoters zoow blaauw, of Zingen'as munne kenaoriepiet*.

Zonder twijfel is het vinden van een juist evenwicht tussen het streven naar kwaliteit en het zorg dragen voor gezelligheid een van de moeilijkste opgaven voor ieder BM bestuur. Dat was in het verleden zo, dit geldt voor het heden en het zal in de toekomst niet anders zijn. Er is als het ware sprake van een natuurlijk spanningsveld tussen amateurzangers enerzijds en gekwalificeerde dirigenten anderzijds. De doorsnee zanger komt voor zijn plezier en ontspanning naar de repetities. Zijn wekelijkse zangavond is als 'het biljartavondje' voor een ander. In de andere dagen van de week heeft BM, uitzonderingen daargelaten, geen prioriteit. Een dirigent echter verbindt zijn naam als professional aan het koor en wil daarom 'scoren'. Daarbij vindt hij, als het goed is, het bestuur aan zijn zijde. Besturen verkeren en verkeerden daarom nooit in een gemakkelijke positie. De beste stuurlieders staan immers altijd aan wal, maar al te hoge eisen aan leden stellen, is onherroepelijk vragen om problemen. En lessen uit de geschiedenis bleken niet altijd te zijn getrokken.

Er is uiteraard helemaal niks mis aan kwalitatieve ambities. Integendeel, eerezucht is een voorwaarde voor het voortbestaan van het koor, gemakzucht de dood in de pot. Het streven om de lat steeds een stukje hoger te leggen, of om nieuwe wegen in te slaan, is dan ook niet van vandaag of gisteren. Al vóór 1885 sprak het bestuur haar intentie uit om, naast het geëigende *Liedertafel-repertoire*, “grootere werken” in het programma op te nemen. Onduidelijk is wat daaronder precies werd verstaan. *Die Schöpfung* van Joseph Haydn, dat in 1885 met solisten en orkest in zaal Concordia werd uitgevoerd, kan in elk geval als

het eerste ‘grote werk’ van BM worden bestempeld. Maar alles bij elkaar geteld, komen we in 150 jaar BM geschiedenis toch niet veel verder dan een stuk of 20 grote of grotere werken. ‘Groot’ zijn uiteraard alle compleet ingestudeerde missen. Onder ‘grottere’ stukken kunnen bijvoorbeeld de *Altrhapsodie* van Johannes Brahms, het (8 stemmige) *Regina Coeli* uit de opera *Cavalleria Rusticana* van Pietro Mascagni, of het *Slotkoor* (*Alle Menschen werden Brüder*) uit de Negende Symfonie van Ludwig van Beethoven begrepen worden. In zekere zin is BM echter altijd een Liedertafel gebleven.

Concertgebouw van Amsterdam ten tijde van een BM optreden in 1929.

Van streven naar kwaliteit getuigt ook het strategische plan: ‘Muzikaal Beleid 2010-2015’. “Doel is”, aldus de samenstellers ervan, “verbetering van de kwaliteit en het bereiken van een muzikaal hoger niveau om daarmee het koor een regionale en zo mogelijk landelijke bekendheid te geven”. Zij vinden het daarbij “noodzakelijk dat Breda’s Mannenkoor zijn ‘eigen gezicht en eigen klankkleur’ verder uitbouwt met een eigen, origineel en herkenbaar Breda’s Mannenkoorrepertoire”. De vraag is evenwel wat eigen, origineel en herkenbaar is aan het BM repertoire. Deze vraag stond in september 1929 al eens impliciet afgedrukt in Dagblad De Tijd. Aanleiding was een duo-optreden van de Koninklijke Zangvereniging Breda’s Mannenkoor en de Koninklijke Liedertafel Apollo in het prestigieuze Concert-

gebouw van Amsterdam. Een recensent verzucht in Dagblad De Tijd: “Het eenige jammer is de beperkte keus in het programma. Al die groote koren zingen altijd zoowat dezelfde nummers. Laat men daar in het vervolg ook eens rekening medehouden”.

Wat er destijds precies in het Concertgebouw werd gezongen, is moeilijk meer na te gaan, maar het programma werd in die jaren nog altijd gedomineerd door het 19^e eeuwse liedertafelrepertoire. En hoewel er tijdens een algemene ledenvergadering in de prille beginjaren van de 20^e eeuw al sprake was van “een algemeen gevoelen, dat de bakens dien(d)en te worden verzet”, gebeurde dit pas radicaal in 1949 na het aantreden van Wim de Rooij. ‘Zachte heelmeesters maken stinkende wonden’, zal hij gedacht

hebben, want hij schudde het koor meteen flink op met bijvoorbeeld *Odpočň ci* van Leoš Janáček en *Mulato Gajd* van Zoltán Kodály. “Hajda, hajda, hajda, hopp, hajda, éjjetek vigan!”, moest er plots worden gezongen en dat was vast even schrikken voor veel zangers die gewend waren aan ‘brave liedjes’, zoals *Winterspook* van Willem Landré, *Het liedt van den Rhijnschen wijn* van Henk Badings, of het *Drinckliedt op de Pekelharigh* van Herman Strategier.

Petrus Damiani (1007 - 1072) geschilderd door Andrea Barbiana
| 1708 - 1779 | Biblioteca Classense
Ravenna

Na het drastisch breken met het verleden is er in het repertoire gaandeweg een diversiteit ontstaan waaraan het label *Van Petrus Damiani tot Karl Jenkins* kan worden gehangen. Damiani was een Italiaanse bisschop uit de vroege Middeleeuwen die honderden hymnen schreef. Een daarvan was het *Ave Maris Stella* en dit is vermoedelijk het oudste werk dat BM op haar programma heeft staan. Het jongste werk is *The Armed Men | A mass for peace* van de hedendaagse toonkunstenaar, Karl Jenkins. Tussen het werk van beide componisten ligt zo’n 1000 jaar ontwikkelingsgeschiedenis van de klassieke muziek. Die geschiedenis is te verdelen in perioden met elk een karakteristieke stijl van componeren en musiceren. Werken uit ál deze perioden behoren tot het repertoire van BM. Met andere woorden kun je van het koor zeggen dat het

zich, grofweg in de afgelopen 70 jaar, heeft ontwikkeld van een doorsnee liedertafel tot een eclectisch, ofwel een 'van alles wat', koor.

Karl Jenkins
1944 - heden
Modern Klassiek

Van lieverlee werd 'diversiteit' ook steeds nadrukkelijker uitgedragen als het 'handelsmerk' van BM. Het -Voor elk wat wils- Najaarsconcert in 2011 getuigt hiervan. In het programmaboekje stond zwart op wit afgedrukt: "De concertcommissie heeft een muzikaal programma samengesteld waarbij de noten van zeer uiteenlopende componisten u als kleurrijk herfstblad om de oren zullen waaien". En inderdaad, in een bont en overdadig programma passeerden Wagner, Fauré, Sibelius, Bach,

Schubert, Weill, Gluck, Wesley, Bortnjansky, Richter, Leigh, Steffe, Strauss, Mozart, Verdi, Sweelinck, Bernstein en Bizet. Toch kreeg Hans de Wit bij zijn aanstelling de opdracht mee om het bestaande repertoire "te verbreden en te vernieuwen". Maar waarmee verbreed je het repertoire dat reeds alle klassieke stijlen omvat, alsook (zij het mondjesmaat) liederen uit het operette-, musical- en popgenre?

Hans de Wit zal in de BM geschiedenis in ieder geval voortleven als de dirigent die in het jubileumjaar 2015 de baton in handen had en gedurende dat jaar de veelzijdigheid van BM ten volle tot zijn recht liet komen. Tijdens het evenement 'BM Gastvrij' op 15 maart 2015 bijvoorbeeld trakteerde het koor zo'n 260 speciale gasten tijdens een 4 gangen dinerconcert (dat volledig door Bredase bedrijven en instituten in natura werd gesponsord) op maar liefst 6 mini-concertjes: Concerto Aperitivo (met onder ande-

re *Mijn Nederland* van Richard Hol); Concerto Classico (o.a. *Cantique de Jean Racine* van Gabriël Fauré); Concerto Italiano (o.a. *La Vergine degli Angeli* uit de opera *La Forza del destino* van Giuseppe Verdi); Concerto Popolare (o.a. *Aan de oever van de Weerij*s op de melodie van Stenka Rasin); Concerto Dolce (o.a. *Yesterday* van het duo Lennon/McCartney) en het Concerto Arrivederci (o.a. *King all glorious* van Vail/Wesley en, uiteraard, *We'll meet again*).

De komst van Hans de Wit naar het koor betekende vooral ook *de revival van het Slavische lied*. Oud en in onbruik geraakt repertoire werd in het archief opgedoken en vernieuwd met nooit eerder gezongen liederen zoals *Mnogaja Ljeta* en *Otsje Nasj* van Dimitri Bortnjansky. Met deze a capella te zingen Russisch orthodoxe werken oogst het koor weer veel succes. Bij de wedergeboorte ervan zal de muziek- en concertcommissie vast zijn invloed hebben laten gelden. In deze commissie zitten, of zaten, koorveteranen die de gloriejaren van het Slavische lied hebben beleefd en bijvoorbeeld *De Twaalf Rovers*, *Kalinka* en *Stenka Rasin* nog altijd kunnen dromen.

Vanaf haar oprichting tot aan 2015 heeft BM ruim 600 verschillende werken ingestudeerd en uitgevoerd. Ongeveer 30% daarvan is van religieuze aard. Niet zo verwonderlijk als je de katholieke roots van het mannenkoor in ogenschouw neemt. Dit oeuvre omvat 'simpele' a capella liederen, zoals *Lentebede* van Frans Coenen, tot complete missen voor vierstemmig koor, solisten en orkest. Een opmerkelijk voorbeeld hiervan is de *Česká mše vánoční* van Jakub Jan Ryba. Deze Boheemse Herdersmis, die in Tsjechië nog altijd razend populair is, werd in 1978 met veel succes in een concertsetting uitgevoerd.

Alle *Kerstliederen* behoren natuurlijk tot het religieuze programma van BM. Maar anders dan men zou verwachten, komen deze liederen pas met de aanstelling van Otto Deden als dirigent (1965) in zwang. Zelfs het *Stille Nacht* uit 1818 van Franz Gruber (wereldwijd een van de meest populaire kerstliederen aller tijden) werd pas

voor het eerst in 1972 door BM gezongen. Otto Deden was trouwens ook de initiator van het 'BM - Kerstconcert'.

In de overstelpende hoeveelheid aan uiteenlopend repertoire mogen enkele bijzondere liederen niet onvermeld blijven. Dit zijn de muziekstukken die speciaal aan BM zijn opgedragen of in opdracht van BM werden geschreven. Hieronder *Chanson Bachique* van Otto Deden. Hij droeg dit dranklied, met een knipoog naar de wijngod Bachus, in het lustrumjaar 1970 aan BM op. Jan Mul schreef, ter gelegenheid van 100 jaar BM en in opdracht van het bestuur *De Kwink*. Het is een komisch werk en als zodanig vrij uniek op de repertoirelijst van BM.

Niet aan BM opgedragen, noch in opdracht geschreven, zijn de *Bredasche Marsch* en *het Lied van den toren*. Toch kunnen beide liederen op een bijzondere manier aan BM 'gelinkt' worden.

Over liedertafels en liedertafelrepertoire

'Liedertafel' | Olieverf op linnen 76 x 55 cm.
In opdracht van de firma Smits van
Waesberghe geschilderd en in 1946 gebruikt
als basis voor een reclameposter voor hun
Drie Hoefijzers Bier. Vanaf haar oprichting
tot aan het vertrek van Marcel SvW in 1978
als onze president stond BM alom bekend als
'het koor van de brouwerij'.

Oorspronkelijk heette het Breda's Mannenkoor 'Liedertafel Breda's Mannenkoor'. Een Liedertafel wordt wel omschreven als "een bijeenkomst van mannelijke zangers". De naam is afkomstig van de Duitse componist, dirigent en muziekpedagoog Carl Friedrich Zelter. Geïnspireerd door de Ronde Tafel uit de Koning Arthur legende verenigde hij in 1809 vierentwintig zangers, componisten en dichters onder de noemer Berliner Liedertafel. Gezelligheid stond hoog in het vaandel bij deze mannen die in een huis- of gelagkamerachtige sfeer bestaande en nieuw geschreven composities met elkaar zongen. Het aanstekelijke voorbeeld kreeg in West-Europa en Noord-Amerika veel navolging. Omdat de rage uit Duitsland kwam overwaaien, stonden er aanvankelijk voornamelijk Duitstalige liederen op het BM programma. Hieronder bijvoorbeeld: *Das Kirchlein*, *Die Glockentöne*, *Eine Nacht auf dem Meere* en *Oh Welt, du bist so wunderschön*. Dergelijke liederen werden door eigentijdse toonkunstenaars speciaal voor mannenkoren geschreven en waren romantisch, nationalistisch of religieus van aard. Een van die componisten heette Carl Fischer (1816-1877). Hij was nauw betrokken bij de 'Sängerbewegung' in Duitsland en de organisator van het 1^e Duitse Zangersfeest in 1845 in Würzburg. Het fenomeen 'zangersfeest' zou nadien de geschiedenis van de liedertafels (met al haar uitwassen) lange tijd beheersen. Fischer is allang vergeten en wie zegt de namen van bijvoorbeeld Gustav Heinze, Carl Zöllner, of Friedrich Silcher nog wat?

Spoedig volgden eigentijdse Nederlandse componisten het voorbeeld van hun Duitse tijdgenoten en kwamen er liederen zoals *Vaderlandsch gebed*, *Vlaggelied*, *Wien Neêrlands bloed*, *De Oranjevaan* en *De stem der zee* op het BM programma. Bij de componisten van het Nederlandse liedertafelrepertoire behoren namen zoals: Johannes Verhulst, Richard Hol, Cornelis de Vlieghe, Joannes Viotta en Frederik Jan Roeske. Hoewel ook hun namen allang in de vergetelheid zijn geraakt, hebben bijvoorbeeld Richard Hol en Joannes Viotta grote invloed gehad op het muziekonderwijs aan 'de lagere school' uit die tijd. Vele generaties zijn immers grootgebracht met het liedboek 'Kun je nog zingen, zing dan mee!'. Viotta en Hol leverden hieraan een flinke bijdrage. De eerste druk van de School-Zangbundel ver-

“Ken uw kinderliedjes” was ook het devies van Lex Barten. Lex was BM repetitor ten tijde van Marcel Verhoeff. Tijdens zijn repetities werden moeilijke inzetten bij complexe werken ineens een stuk eenvoudiger door het in herinnering roepen van toepasselijke melodietjes. En welke BM zanger herinnert zich niet liedjes zoals, pak hem beet: *De Herder* (Op de grote stille heide), *Twee Voerlui* (Een karretje op de zandweg reed), of *Een Draaiersjongen* (In een blauw geruiten kiel, draaide hij aan't groote wiel)? Tijdens het evenement BM Gastvrij op 15 maart 2015 verraste het koor haar gasten met enkele gekende liedjes uit de genoemde zangbundel: *In 't groene dal, in het stille dal* ('De kleinste' van Richard Hol) en *De Zilvervloot* (ofwel het *KZBM Lied* met een toepasselijke tekst van

scheen in 1906 en in 1968 werd de 41^e herdruk gepubliceerd. Tevens werd in dat jaar een door Wieteke van Dort samengestelde jubileumuitgave uitgebracht. Het liedboek werd pas uit de scholen verdreven toen de liedjes op singeltjes en cassettes van Benny Vreden in de plaats kwamen van het liedboek en de blokfluit van de meester. De kinderliedjes zelf leven echter nog steeds voort in ons culturele bewustzijn. Dit komt mede omdat Wieteke van Dort en Willem Nijholt in 1978 enkele van de meest populaire liederen op LP uitbrachten. Deze LP werd in 1999 overgezet op CD die nog altijd te koop is. De foto van Wieteke en Willem op de betreffende LP omslag heeft trouwens alle kenmerken van een schilderij uit de Romantiek.

Theo Melis). De originele versie van dit lied van Viotta (op een gedicht van Jan Pieter Heije) werd tijdens de 'periode Verhoeff' gezongen bij een van de Gevelconcerten waarmee ieder zangseizoen wordt geopend. Voor vergelijkbare liedjes, zoals *Beneden en Boven* van De Vlieg en *Berg en Dal* van Verhulst moeten we in de repertoirelijst echter 'terugbladeren' naar achtereenvolgens 1868 en 1879.

Het liedertafelrepertoire heeft pakweg tot 1950 een stempel gedrukt op de concertagenda van BM. Verwonderlijk is dit wel, omdat er al zo'n vijftig jaar voordien intern een heftige discussie woedde over "de modernisering van het repertoire, (het) aantrekken van jonge zangers en het opzetten van een nieuwe zangcursus". Daar was alle reden toe, want de belangstelling van publiek en zangers voor BM was al enige tijd tanende. In een stigmatiserend en discriminerend artikel in de Nieuwe Bredasche Courant uit 1935 werd de teruglopende interesse aan 'de tijdgeest' geweten en niet aan de oubolligheid van het repertoire. Aanleiding voor de uithaal was een BM concert waarbij "de publieke

belangstelling in Breda weer eens veel te wensen over" liet. Het voetbal en de jazzmuziek moesten het ontgelden: "Sport jaagt duizenden mensen met drommen naar elkaar, de jazz met blèrende negers en kaduke stemmen heeft velen tot dolzinnige bewondering gebracht, maar wanneer een koor alles geeft wat de men-

schelijke stem aan schoonheid kan geven, staan daar honderden opgeklapte stoelen in het gelid te gapen".

Als het tij verloopt, is het verstandig om de bakens te verzetten. Uit een recensie van het eerste grote concert na de bezettingsjaren valt op te maken dat daar voor de Tweede Wereldoorlog ook best al wel eens, maar zonder gevolg, aan gewerkt zal zijn. De beschouwing betrof het 'Bevrijdingsconcert' dat in oktober 1945 in de Grote Kerk werd gegeven. De belangstelling viel erg tegen. Dit kan te maken hebben gehad met het geboden repertoire. De verslaggever was met betrekking tot de programmakeuze in ieder geval niet mals met zijn kritiek: "We zijn al jarenlang blij aan de heldentenoren en pathetische zangstukken ontwassen te zijn en plotseling worden we er door Mannenkoor weer volledig ingedompeld". Hij betwijfelde ook ten zeerste of BM "zich in het sterk ontplooiende hedendaagse muziekleven zal kunnen handhaven". Zijn commentaar maakte kennelijk niet veel indruk, want pas na het vertrek van Willem Robert als dirigent, in mei 1948, ging het roer echt om en kwam BM in ander vaarwater terecht.

Als het tij verloopt, verzet men de bakens...

Van Petrus Damiani tot Karl Jenkins

Volgens een legende uit de negende eeuw is paus Gregorius de Grote (ca. 540 - 604) de schepper van het Gregoriaans notenschrift. De notatie zoals afgebeeld stamt uit de 12e à 13e eeuw.

In Breda zijn verschillende koren actief die zich in een van de in de inleiding genoemde categorieën hebben gespecialiseerd en daarmee 'de fijnproever' aantrekken. Voor liefhebbers van Middeleeuwse (Gregoriaanse) muziek is er het mannen- en jongenskoor de 'Choralen van de Grote of Onze Lieve Vrouwe Kerk' onder leiding van Henri de Graauw. Wie een fan is van Renaissancemuziek kan gaan genieten van 'Kamerkoor Varietas' waarvan Hubert Koniuszek de muzikale leiding in handen heeft. Wie naar een uitvoering van het 'Bachkoor Brabant' (met Geert van den Dungen als dirigent) gaat, weet dat hij of zij barokmuziek te horen krijgt. Gezelschappen die gespecialiseerd zijn in classicistische muziek, of in de muziek uit de 20^e eeuw, zijn er niet. Maar de Romantiek wordt vertegenwoordigd door 'De Bredase Opera' (Lex Wiersma) en het 'Baronie Muziektheater' (BMK, voorheen 'Baronie Operette Breda'). De muzikale leiding van het BMK is in handen van Annemarie Vrensen. Een bijzonder koor is 'Cappella Breda', omdat het zowel originele barok- en renaissancemuziek, als eigentijdse klassieke muziek ten gehore brengt. Het kamerkoor staat namelijk onder leiding van de gelauwerde (in Breda woonachtige) componist Daan Manneke. Zijn oeuvre is heel breed, maar omvat ook een aantal koorwerken die hij door zijn eigen Cappella liet/laat uitvoeren.

Het Breda's Mannenkoor is zogezegd een eclectisch koor. Het is zo'n beetje, in meer of mindere mate, van alle stijlmakten thuis. Wel zijn er perioden geweest waarin de voorkeur van dirigenten voor een bepaald genre domineerde. In de tijd van Otto Deden (die internationale bekendheid genoot als componist van kerkmuziek) lag er bijvoorbeeld een sterk accent op de 'per definitie' religieuze muziek uit de Renaissance. En Marcel Verhoeff putte graag uit het romantische operarepertoire. Zevenen-

twintig van de 64 door hem geïntroduceerde werken zijn afkomstig uit de populaire opera's van de gekende operacomponisten. Daarbij staat Giuseppe Verdi met stip op één. BM is daarmee evenwel nooit een specifiek (tijdelijk) Renaissance- of Operakoor geweest.

Het zijn vooral de opeenvolgende BM dirigenten geweest die richting gaven aan de repertoireontwikkeling van het koor. Meesturende muziekcommissies zijn een betrekkelijk recent verschijnsel. Maar de keuze van geschikte liederen werd uiteraard beïnvloed door 'de tijdgeest'. Zo is het uit Parijs afkomstige 'café chantant' bijvoorbeeld een tijdje in de mode geweest. Het luchtige en frivole 'zangcafégenre' ontstond reeds in de 18e eeuw, maar was met name in de loop van de 19e eeuw erg populair. Mogelijk heeft het toegeven aan de druk van zangers om naast alle zware "vocale romantiek" iets "luchtigs" in te studeren in dit verband een rol gespeeld. De muziek, die oorspronkelijk door kleine groepjes zangers en muzikanten op terrasjes ten gehore werd gebracht, kon echter niet iedere BM fan bekoren.

Café- chantant in de Nes te Amsterdam | ca.1893
Olieverfschilderij van de Nederlandse
impressionistische
kunstschilder Isaac Israëls | 1865 - 1934
Kröller-Müller Museum Otterlo

Los van deze 'cafémuziek' kwam Frans repertoire sowieso een tijdlang rijkelijk voor op de concertprogramma's. In 1918 organiseerde BM zelfs een optreden waarbij louter liederen van Franse en Franstalige (Belgische) componisten werden uitgevoerd. Het programma zelf is niet bewaard ge-

In het boek 'Breda en de Bredanaars' (geschreven 'door een Bredanaar') werd er zelfs met leedwezen over geschreven. De onbekende stadgenoot herinnert in zijn geschrift uit 1875 aan glorieuze overwinningen van het mannenkoor op grote zangconcoursen. Vervolgens schetst hij in gloedvolle zinnen, die repeterend beginnen met "Waar is de tijd gebleven dat...?", de teloorgang van BM. Tenslotte kan hij geen andere conclusie trekken dan: "Hare buitengewone uitvoeringen zijn ontaard in een café-chantant."

bleven, maar tot aan dat jaar waren er liederen ingestudeerd van: Charles Gounod, Jules Denève, François de Rillé, Claude Debussy, Jules Massenet, Jean-Theodore Radoux, Joseph Delseme, Alfred Tilman, André Gréty en Theodore Dubois. Het zou echter allerm minst verbazen als de

triumfantelijke 'evergreen' *Gloire immortelle* van Gounod door de ruimte zou hebben geschald. 'Het soldatenkoor' uit zijn opera Faust werd voor het eerst in 1866 gezongen, maar is in feite tot op de dag van vandaag een geliefd mannenkoorwerk gebleven.

In de periode 1865-2015 heeft BM werken van talloze componisten gezongen. De top 10 lijst van componisten van wie het meeste werk werd uitgevoerd, wordt aangevoerd door Giuseppe Verdi met 19 nummers. Hij wordt gevolgd door Franz Schubert (16 stuks). Beide grootheden behoeven niet te worden voorgesteld. Maar van de verder alom bekende toonkunstenaars komt Wolfgang Amadeus Mozart 'pas' (met 9 werken) op een gedeelde 6^e plaats. Boven hem staan drie in de vergetelheid geraakte 'liedertafelcomponisten' (van wie Henri van Nieuwenhoven geruime tijd BM dirigent is geweest).

Het Koninklijk Breda's Mannenkoor
in actie bij het 5^e Begijnhofconcert
op 14 juni 2015.
Foto: Ben Kaanders

Het Begijnhof aan de Catharinastraat
stamt uit 1533 en is een van de
historische pareltjes van Breda.

Componisten top 10

00	Naam	Stijl	Aansprekend werk	Aantal
01	Giuseppe Verdi	RO	<i>Openingskoor</i> uit de opera Nabucco	19
02	Franz Schubert	RO	<i>Nachtgesang im Walde</i>	16
03	Richard Hol	LT	<i>Soldatenkoor</i> uit de Heiligerlee Cantate	12
	Henri van Nieuwenhoven	LT	<i>Welkomstgroet</i>	12
04	Ludwig Brandts Buijs	LT	<i>In 't woud</i>	11
	Carl Fischer	LT	<i>Meeresstille und glückliche Fahrt</i>	11
05	Frederik Jan Roeske	LT	<i>'t Geuzenvendel op den thuismarsch</i>	10
06	Gustav Heinze	LT	<i>Euterpe</i>	9
	Wolfgang A. Mozart	CL	<i>Krönungsmesse</i>	9
07	Johannes Verhulst	LT	<i>Rembrandt-Cantate</i>	7
08	Cornelis de Vlieghe	LT	<i>Vrede des gemoeds</i>	6
	Theodoor Verheij	LT	<i>Te deum laudamus</i>	6
	Otto Deden	MO	<i>Mysteria</i>	6
09	Ludwig van Beethoven	CL	<i>Slotkoor</i> uit de 9 ^e symfonie	5
	Dimitri Bortnjansky	RO	<i>Kolj slaviem</i>	5
	Charles Gounod	MI	(delen uit) <i>La Messe solennelle</i>	5
	Francis Poulenc	TE	<i>Quatre petites prières de St. François d'Assise</i>	5
	Zoltán Kodály	TE	<i>De ruïne</i>	5
	Richard Wagner	RO	<i>Pilgerchor</i> uit de opera Tannhäuser	5
10	Govert Dorrenboom	LT	<i>Kroningscantate</i>	4
	Frans Coenen	LT	<i>De stem der Zee</i>	4
	Henk Badings	TE	<i>Carmina Stultitiae</i>	4
	Felix Mendelssohn	RO	<i>Festgesang an die Künstler</i>	4
	Bohuslav Martinů	TE	<i>Polni Mše</i>	4
	Johannes Brahms	RO	<i>Altrhapsodie</i>	4

Bij de afkortingen: RO = Romantiek; LT = Liedertafel; CL = Classicisme; TE = 20^e Eeuw; MI = mis; MO = Modern; ME = Middeleeuwen; RE = Renaissance en BA = Barok.

Liedertafelcomponisten

Eigenlijk bestaat er helemaal geen aparte categorie liedertafelcomponisten, want welbeschouwd kunnen alle opgesomde toondichters met LT achter hun naam gerekend worden tot vertegenwoordigers van de Romantiek. En de mannen mogen dan wel bij de goegemeente in de vergetelheid zijn geraakt,

maar dat neemt niet weg dat veel van de genoemde 'LT componisten' in hun tijd alom bekende en gezaghebbende personen waren. Zeker geldt dit voor Johannes Verhulst (1816-1891) en Richard Hol (1825-1904). Zij hadden ook heel wat meer in hun mars dan 'alleen maar' het componeren van vierstemmige a capella mannenkoorwerken, of het schrijven van 'simpele' kinderliedjes.

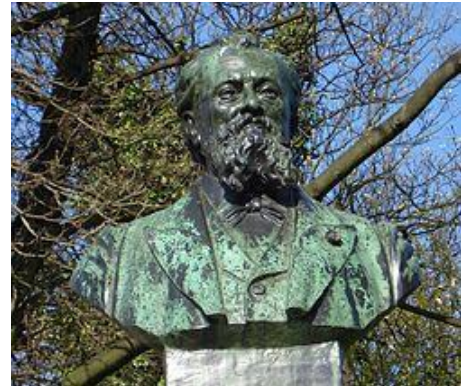
In 1886 verscheen een door een zekere dr. E.D. Puzel samengestelde bundel 'levensschetsen en portretten' onder de titel: 'MANNEN VAN BETEEKENIS IN ONZE DAGEN'. In dit boekwerkje prijkt de vergeten musicus Johannes Verhulst tussen bijvoorbeeld de nog altijd in brede kringen gekende schrijver Victor Hugo en de filosoof/econoom, John Stuart Mill. Als toonkunstenaar was Verhulst zeker niet de eerste de beste. Al in zijn tienerjaren schopte hij het tot eerste violist van de hofkapel van Koning Willem I. Niemand minder dan Felix Mendelssohn bewonderde zijn compo-

sitorische talent en nam hem daarom aan als zijn leerling. Een tijdlang vertoefde Johannes voor zijn studie in Leipzig, lange tijd hét centrum van het Duitse muziekleven. In die 'Leipziger periode' dirigeerde hij ook met veel succes het muziekgezelschap 'Euterpe'. Uit de overlevering blijkt bovendien dat hij graag ging stappen met zijn vriend Robert Schumann: "In den gezelligen kring van kunstenaars, dichters, geleerden en wetenschappelijke mannen, die geregeld 's avonds bij Poppe 'Zum Coffe Baum' bijeenkwamen, waren Schumann en Verhulst altijd te vinden; zij waren stamgasten". Tijdens onze Jubileumreis in het voorjaar van 2015, waarbij ook in Leipzig werd gezongen, streek een groepje zangers neer op het terras van dit historische etablissement waarin de tijd heeft stilgestaan. Eigenlijk is het huidige café/restaurant een museum. Het interieur is bewaard gebleven zoals het was toen Johannes en Robert er kwamen boemelen. Maar wie zich aan Schumanns geliefde tafeltje wil spijzen en laven, zal tijdig moeten reserveren.

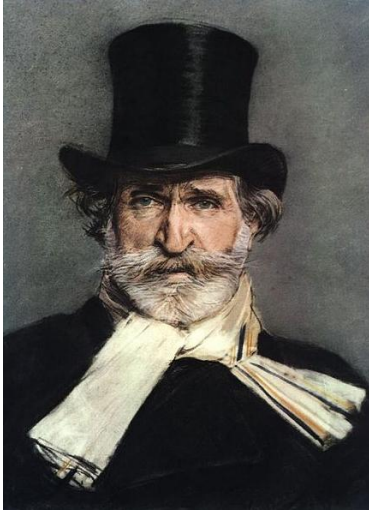
Maar Verhulst was dus een topmusicus die kwaliteit aan gezelligheid wist te koppelen. Op aandringen van Koning Willem II keerde hij terug naar Nederland. Als componist ging hij zich toeleggen op 'het Nederlandse lied', waaronder de *Rembrandt-Cantate*. Deze cantate voor vierstemmig mannenkoor en orkest componeerde Johannes Verhulst voor de onthulling van een standbeeld van Neêrlands beroemdste schilder in 1885 (toen ook het Rijksmuseum werd geopend). Maar vooral als dirigent drukte hij zijn stempel op het Nederlandse muziekleven van de 19^e eeuw. Hij was zowel verbonden aan de in-

vloedrijke Amsterdamse afdeling van 'Vereeniging ter bevordering van de Toonkunst', als aan het illustere genootschap 'Concert in Diligentia'. Deze vereniging organiseerde zeer gewilde concerten in het (nog altijd bestaande en zo'n twee eeuwen oude) Theater Diligentia aan het Lange Voorhout in Den Haag. Zijn conservatieve inslag werd hem echter nogal eens nagedragen. Tot ergernis van menigeen, weigerde hij bijvoorbeeld pertinent om de werken van de 'nieuwlichters' Franz Liszt, Hector Berlióz en Richard Wagner uit te voeren.

Richard Hol had zo mogelijk een nog grotere invloed dan zijn 9 jaar oudere 'rivaal'. Ook hij kreeg als dirigent een flinke vinger in de pap, met name nadat hij Verhulst was opgevolgd als dirigent van de Diligentia Concerten. Maar in tegenstelling tot zijn voorganger was hij juist wel gecharmeerd van de toen moderne componisten Liszt, Berlióz en Wagner. En dat de muziek van Johannes Brahms hier in den lande 'voet aan de grond kreeg', wordt mede aan hem toegeschreven. Maar ook als recensent en als voorzitter van de 'Nederlandsche Toonkunstenars-Vereeniging' had Richard Hol een gezaghebbende stem. Bij leve was hij bovendien een gevierd componist wiens werken op vele concertpodia werden uitgevoerd. Richard Hol wordt beschouwd als een belangrijke representant van de Nederlandse Romantiek. Zijn omvangrijke oeuvre omvat symfonieën, liederen, opera's, viool-, piano- en orgelmuziek. Ook schreef hij het oratorium *David* dat in 1890 door BM werd uitgevoerd. Richard Hol werd door het gemeentebestuur van Den Haag postuum geëerd met een borstbeeld. Toch trof ook hem het lot van zoveel componisten van wie al hun werk, bij wijze van spreken, mee het graf inging. Eén lied is echter 'aan de dood ontsnapt' en wel: *Een Draaiersjongen*. En bij hoevelen zal niet naar aanleiding van de in 2015 uitgebrachte avonturenfilm 'Michiel De Ruyter' het deuntje *I- in een blauw ge-rui-t en kiel, draai-de hij aan't groo- te wiel, den ga-a-a-a-an- schen dag* op de lippen gespeeld hebben?

Over Verdi, Schubert en Schubertiades

Hoewel Giuseppe Verdi bij wijze van spreken de 'juryprijs' in de wacht heeft gesleept, gaat de 'populariteitsprijs' naar Franz Schubert. Wat oneerbiedig gesteld was de muziek van Verdi een hype ten tijde van Marcel Verhoeff. Vijftien van de 17 uitgevoerde werken van Verdi werden immers onder zijn directie uitgevoerd. Voordien speelde Verdi geen rol van betekenis. Hij duikt voor het eerst op in 1954 toen Louis Suijkerbuijk *Allegri! Beviam!* uit Ernani op het programma zette. Vierendertig jaar lang bleef het daarbij, want pas in 1988 verscheen Giuseppe opnieuw ten tonele. Peter Hermans liet BM toen, in samenwerking met de Bredase Opera, het *Zigeunerkoor* uit *Il Trovatore* uitvoeren.

Giuseppe Verdi | 1813 - 1901

In 1886 geportretteerd door Giovanni Boldini | 1842 - 1931

Ook Schubert kent in de repertoiregeschiedenis van BM een 'grootleverancier' in de persoon van Peter Hermans. Van de 16 Schubertwerken introduceerde hij de helft. Maar anders dan Verdi duikt Schubert gedurende de hele historie van BM op. Heinrich Umland zette hem al in 1877 met *Die Nacht* op de BM kaart. Na hem volgden Govert Dorrenboom met *Am Meer* (1888); Willem Robert met o.a. *Geistertanz* (1931); Louis Suijkerbuijk met *Nachtgesang im Walde* (1951) en Otto Deden met *Litanei* (1968). Frans Schubert past dan ook heel goed in het rijtje van 'liedertafelcomponisten'. 'Litanei' componeerde hij bijvoorbeeld, zoals bij veel liedertafelliederen het geval was, speciaal voor vierstemmig mannenkoor.

Historisches Museum Wenen

Franz Schubert | 1797-1828 | olieverfschilderij van Wilhelm A. Rieder

Giuseppe Verdi heeft natuurlijk ook 'pure' mannenkoorwerken geschreven, zoals het 'Coro di Guerrieri' uit Nabucco, of het 'Coro di Cavaliero' uit Oberto, maar het gros van de beroemde 'co-ro's' uit zijn opera's zijn toch in oorsprong bedoeld voor een gemengde koorzetting. In een dergelijke zetting wordt de melodielijn doorgaans door de sopraanpartij vertolkt. Mannenpartijen fungeren als 'muzikale garnering'. De muziek van Verdi komt ook het beste tot zijn recht als het koor door een groot symfonieorkest wordt begeleid. In het 'tijdperk Marcel Verhoeff' was er nog geld voor het aantrekken van professionele koren, orkesten en solisten uit het voormalige Oostblok. Diverse keren trad BM bijvoorbeeld op met het Roemeense Staatsopera koor

en orkest *Cluj Napoca*. En solisten uit die tijd luisterden naar illustere namen zoals Lucia Papas, Laura Feier, Vladimir Dragos, of Robert Nagy. De door Marcel geinitieerde 'Proms Breda' concerten (vanaf 2001 'Night of the Classics' genoemd) groeiden mede daardoor uit tot evenzovele hoogtepunten in een uniek decennium in de BM historie. En hoewel de eerlijkheid gebied te zeggen dat de bas- en tenorpartijen bij dergelijke gelegenheden voor alle zekerheid werden aangevuld met enkele professionals, logen de lokkende koppen boven de lovende recensies in BN/deStem er niet om. Bijvoorbeeld: "BM stijgt boven zichzelf uit", "Een feest der herkenning" en "Een waar operafestijn".

Schubertiade

Olieverfschilderij uit 1897 van Julius Schmid | 1854 - 1936

Maar nog even terug naar Schubert. Franz organiseerde tijdens zijn korte leven (hij overleed op 31 jarige leven aan tyfus) regelmatig huiskamerachtige muziekavonden die aan de oorspronkelijke liedertafelbijeenkomsten doen denken. Deze ongedwongen samenkomsten van componisten, dichters en musici zijn Schubertiades gaan heten. Tot op de dag van vandaag worden er overal dergelijke evenementen georganiseerd waarbij het werk van Schubert centraal staat. BM organiseerde in 1983 zelf een zeer geslaagde Schubertiade in de Stadsschouwburg Concordia. Het koor zong toen onder andere vijf *Deutsche Tänze* (nummer 1, 2, 7, 8 en 9 - opus 33) die door *De Nieuwe Danserije* tegelijkertijd werden gevisualiseerd. Voor de choreografie tekende de bekende Bredase balletpedagoge, Margriet Franken. Peter Hermans stond voor de opgave om de zangers in de pas van de dansers te laten zingen.

Internetfoto | Geüpload door G. Lanting Breda

Stadsschouwburg Concordia opende zijn deuren in 1881. BM trad zowel op tijdens het openingsfeest als bij het eeuwfeest in 1981. Een legendarisch concert gaf BM hier in 1938 met de wereldberoemde tenor, Josef Schmidt.

Religieus, romantisch en nationalistisch

De Liedertafel Breda's Mannenkoor was een kind van de Romantiek en daarmee ook een kind van de 19^e eeuw. De 19^e eeuwse maatschappij werd ondermeer gekenmerkt door de grote invloed van verschillende kerkgenootschappen en politieke stromingen op een 'verzuilde' samenleving. In de Bredase gemeenschap werd de macht met name verdeeld tussen protestanten, katholieken en liberalen. BM, dat is voortgekomen uit het koor van de in 1869 afgebroken Sint Barbarakerk aan de Tolbrugstraat, behoorde tot de RK 'zuil'. Dit verklaart het grote aantal religieuze werken op de repertoirelijst. De hymne *Te Deum laudamus* is er daar één van.

Te Deum laudamus

(vertaling van het 1e couplet)

Wij prijzen U, o God. U, Heer, loven wij.

U, eeuwige Vader, eert heel de aarde.

Tot U roepen alle engelen, tot U de hemelen en alle machten.

Tot U roepen Cherubijnen en Serafijnen die zonder ophouden zingen:

Heilig, heilig, heilig de Heer, de God der hemelse machten.

Vol zijn hemel en aarde van uw heerlijkheid.

U looft het roemvol koor der apostelen,

U looft het lofwaardig getal der profeten,

U looft de blanke stoet der martelaren.

U prijst de heilige Kerk over heel de aarde:

U, Vader, onmetelijk in majesteit;

U, eniggeboren Zoon, waarachtig en hoog verheven;

U, Heilige Geest, de vertrooster.

Gij, Christus, Koning der glorie,

Gij zijt de enige Zoon van de Vader.

St. Nicetas de Remesiana | ca. 335 - 414

In de Middeleeuwen afgebeeld door een onbekende schilder

De hymne wordt toegeschreven aan Sint Nicetas de Remesiana. Deze Servische bisschop stelde hem vermoedelijk in 400 na Chr. op schrift. Sindsdien zijn er heel wat bekende componisten geweest die de lofzang in een muzikaal jasje gestoken hebben. Hieronder Haydn, Mozart, Berlioz en Bruckner. Op onze repertoirelijst komt 'Te Deum laudamus' twee maal voor. BM zong de composities van Johan Verhulst en van Theodoor Verheij (respectievelijk nummer 7 en 8 op de Top 10 componistenlijst). Verhulst passeerde reeds de revue. De pianist/componist Verheij schreef veel RK kerkmuziek, maar genoot in zijn tijd ook bekendheid door enkele Duitstalige opera's van zijn hand. Een van de bewerkingen van 'Wij loven U, O God' zal overigens menigeen zeer bekend voorkomen, want hij wordt sinds jaar en dag

gebruikt als tune bij alle Eurovisie-uitzendingen. De tune is op zijn beurt weer een bewerking van een bewerking van 'Te Deum laudamus' door Marc-Antoine Charpentier. Deze Franse componist gebruikte de hymne voor zijn prélude van het *Te Deum*, een groots werk voor solisten, koor en orkest.

Behalve Middeleeuwse hymnen vormden (en vormen) ook de van herkomst nog véél oudere psalmen (uit 1000 - 150 jaar v. Chr.) een onuitputtelijke bron van inspiratie voor componisten. Het *Laudate dominum* is bijvoorbeeld gerelateerd aan psalm 117. En ook van dit werk bevat het BM archief twee verschillende partituren. Eén van de onvergankelijke Wolfgang Amadeus Mozart en één van de vergeten Bredase componist en organist, Theo Luysterburg. Een gedenkwaardige uitvoering van Mozart's versie gaf BM in de vervallen Sint Bernarduskerk in Vilnius (Litouwen 2005). Tussen de steigers en pallets restauratiematerialen werd hier (tezamen met het Litouws Staats Symfonieorkest en de sopraan Milda Smalakyte) een generale en openbare repetitie voor een concert in de al even monumentale Sint Johanneskerk gehouden. In een mum van tijd stroomde de ruimte vol met toeristen. En ook de bedelaars in het portiek spitsten hun oren toen de psalm werd ingezet. De muzikale spanning bij alle uitvoerenden en het publiek was zo intens dat Marcel Verhoeff 'de generale' niet één keer onderbrak.

In een blauw geruiten kiel, draaide hij aan 't grote wiel...

Het leven van admiraal Michiel Adriaenzoon de Ruyter (1607 - 1676) romantisch en nationalistisch verfilmd door Roel Reiné. De première van 'Michiel de Ruyter' was op 26 januari 2015.

Zoals eerder beschreven, deed zich binnen de stroming van 'de Romantiek' een welhaast religieuze verering van de natuur en de eenvoud van het landleven voor. Wie met de vinger langs de titels in het overzicht glijdt, stuit al snel op tientallen liederen die dit uitdragen. Voorbeelden zijn: *Schäfers Sonntagslied*, *Röslein im Walde*, *In 't woud*, of *Das Tal des Espingo*. Ook *Meeresstille und glückliche Fahrt* hoort in dit romantische rijtje thuis.

Meeresstille und glückliche Fahrt

Meeresstille

*Tiefe stille herrscht im Wasser,
Ohne Regung ruht das Meer,
Und bekümmert sich der Schiffer
Glatte Fläche rings umher.
Keine Luft von keiner Seite!
Todesstille fürchterlich!
In der ungeheuren Weite
Reget keine Welle sich.*

Glückliche Fahrt

*Die Nebel zerreißen,
Der Himmel ist helle,
Und Äolus löset
Das ängstliche Band.
Es säuseln die Winde,
Es rührt sich der Schiffer.
Geschwinde! Geschwinde!
Es teilt sich die Welle,
Es naht sich die Ferne;
Schon seh' ich das Land!*

Van een onbekende fotograaf. Foto aangetroffen op www.youtube.com > 'Mar calmo y próspero viaje'

'Meeresstille und Glückliche Fahrt' is geschreven door Johann Wolfgang von Goethe. Goethe geldt als de grootste romantische ('Sturm und Drang') dichter die Duitsland heeft voortgebracht. Dit gedicht leeft voor altijd voort in de gelijknamige cantate voor koor en orkest van Ludwig van Beethoven en in de concertouverture opus 27 van Felix Mendelssohn. De eerder genoemde Carl Fischer schreef eveneens een cantate voor mannenkoor dat 'Meeresstille und Glückliche Fahrt' heet. Fischer's werk werd voor

het eerst in 1877 door BM onder leiding van Heinrich Umland uitgevoerd. In welke ambiance wordt nergens duidelijk gemaakt. Het idee dat de cantate voor de eerste maal bij een internationale zangwedstrijd in Antwerpen geklonken heeft, is daarom volstrekt speculatief. Het concours behoorde in elk geval wel tot de feestelijkheden rondom de 300ste geboortedag van de beroemde Vlaamse barokschilder, Pieter Paul Rubens. Maar ook zonder het hier betreffende lied, zullen de zangers zich best wel geamuseerd hebben.

De Romantiek werd, behalve door nostalgische gevoelens voor de natuur en het pastorale leven, aangedreven door nationalistische sentimenten. Op de repertoirelijst staan vaderlandslievende liederen met niet mis te verstane titels zoals: *Ons Vaderland*, *Wien Neêrlandsch bloed*, *De Oranjevaan* en *Stapal, mijn dierbaar Nederland*. Op het programma van BM Gastvrij zong het koor het in dit verband toepasselijke *Mijn Nederland*. Het lied, met daarin de strofe “Ik heb u lief mijn Ne-e-der-land, ik heb u lief mijn Ne-e-der-land!”, kon op massale bijval rekenen. En in een lyrische reactie hierop liet een van de aanwezigen weten er “serieus kippenvel” van gekregen te hebben. “Zelden heb ik dit nummer zo mooi horen zingen. ( ) Je voelt je dan weer even echt op en top een trotse Hollander.” Maar patriotistische snaren zullen vast ook wel beroerd zijn in 1929. In dat jaar liet BM voor het eerst ‘t *Geuzenvendel op den thuismarsch* van Frederik Jan Roeske weergalmen.

De strijd op 't Souteveen (anno 2014). Foto Edward Mcdunn | Zie ook: fotografie54.wordpress.com

't Geuzenvandel op den thuismarsch

*Zij kwamen na jaren uit Brabant weerom,
Met vliegend vaandel en slaande trom,
En zagen de zon bij het zinken,
Op 't duin van hun vaderland blinken.*

*Zoo rukken zij voort, 't is de zee, die hen trekt,
Maar ginds, waar het gras hun gevallen dekt,
Is 't, of hun een „halt!“ wordt geboden,
En houden zij rust bij de dooden.*

*„Kom, sla hier de trommel en steek de trompet!
Maar langzaam en statig, als zij 't een gebed,
En treed met ons vaandel naar voren,
Zij zullen het prinsenlied hooren!“
Wilhelmus van Nassauwe, ben ik van Duitschen bloed.*

*Zij zongen het saam, om den heuvel geschaard,
Met de hand aan den hoed, met den hand aan het
zwaard,
En plechtig ver in 't ronde Klonk 't lied van Aldegonde.
Toen sprak nog de hopman een: „Broeders, goênacht“.*

*En 't vendel trok voort.
Aan de kim als een wacht,
Verhieven Holland's duinen,
In 't avondrood hun kruinen.*

Frederik Leonardus Hemkes verwierf naar verluid louter om het hierboven weergegeven gedicht enige bekendheid. 'Top 5 componist' Frederik Jan Roeske gebruikte de tekst van dit dichtwerk voor een ballade voor vierstemmig mannenkoor. Van zijn hand werden ooit ook de godsvruchtige liederen *Gebed voor den tempel* en *Groot is de Heer* door BM uitgevoerd. Roeske was, behalve componist, ook dirigent van ondermeer de Koninklijke Liedertafel Apollo uit Amsterdam. In de analen van onze vereniging wordt dit Amsterdamse koor aangeduid met "onze zustervereniging". Wat dat precies inhield, is onbekend. Zeker is wel dat Apollo en BM elkaar heel wat keertjes bij zangconcoursen tegen het lijf zijn gelopen.

Frederik Jan Roeske | 1868 - 1961
'Liedertafelcomponist' en dirigent van o.m.
de Koninklijke Liedertafel 'Apollo' uit
Amsterdam

Kerstliederen

Ook kerstliederen behoren uiteraard tot het religieuze domein, maar anders dan men van een 'katholiek koor' zou verwachten, werden de eerste kerstliederen pas ruim honderd jaar na de oprichting van BM gezongen. De introductie van 'het kerstlied' staat op het conto van Otto Deden. Hij studeerde met het koor onder andere de BM evergreens *Stille Nacht* van Franz Gruber, *Kerstlied* van Bernard Diamant en *Lulajze Jezuniu* van een anonieme Poolse toondichter in.

Jaren na het dirigentschap van Otto Deden breidden vooral Peter Hermans en Marcel Verhoeff het kerstrepertoire flink uit. Peter liet zich daarbij inspireren door de oorspronkelijk uit de 13e à 14e eeuw stammende verzameling van hymnen en kerstliederen: *Dies Est Laetitiae*. Martin Koelkoren, die in de vijftiger en zestiger jaren van de vorige eeuw grote bekendheid genoot als dirigent van de Mastreechter Staar, bewerkte een aantal van deze liederen tot composities voor mannenkoor en koperkwartet. Eén daarvan was het nog alom gekende wijsje: *Er is een roos ont-sprongen*.

Otto Deden initieerde in 1969 ook 'het kerstconcert' bij BM. En de altijd druk bezochte kerstuitvoeringen in het (in 1998 afgebroken) Turfschip genieten bij 'de oudere Bredanaar' nog altijd bekendheid, omdat er voormalige coryfeeën, zoals Marie-Cécile Moerdijk, John Woodhouse, Thérèse Steinmetz en Thijs van Leer op de Bühne stonden. Marcel Verhoeff zette de Turfschiptra-

ditie na zijn aantreden in 1992 voort. Hij gaf met een zijn visitekaartje af met het concert 'Kerst by candlelight' (1994). De publiekstrekker heette toen Lenny Kuhr, winnares van het Eurovisie Songfestival 1969 met het lied 'de Troubadour'. Onder leiding van Marcel werd in 1994 ook de succesvolle CD 'Christmas in Europe' opgenomen. Hierop zijn bijvoorbeeld de door hem aangeleerde en nog altijd veel gezongen *Mariä Wiegenlied* van Max Reger en het *Wiegenlied der Hirten* (anoniem) te beluisteren. De opname ervan gebeurde in de intieme kapel van Saint Louis te Oudenbosch. Het waren toen zonnige dagen in mei, maar in de lunchruimte waren de ramen verduisterd, stond een opgetuigde kerstboom, brandden de kaarsjes op tafel en drong de geur van vers gebakken worstenbroodjes in de neusgaten van de zangers.

Otto Deden (1925). Foto: Yvonne Dombrakis

De componist was BM dirigent in de periode 1965 - 1973. In onze repertoiregeschiedenis geldt hij als grensverleggend.

De revival van het Slavische lied

De Slavische cultuur is wijd verbreid in Europa. Tot de Slavische volkeren behoren bijvoorbeeld Russen, Oekraïners, Polen, Tsjechen, Slowaken, Kroaten, Bulgaren en Macedoniërs. Het Pools Volkslied is het eerste lied dat in dit verband op het BM programma stond. Het werd in 1945 uitgevoerd bij het bevrijdingsconcert onder leiding van Willem Robert jr. in de Grote Kerk. Maar het repertoire als zodanig raakte pakweg halverwege de 20^e eeuw in zwang. Dat was vanaf het moment dat Martin Koekelkoren dirigent van de Maastrichter Staar geworden was en met een opname van *Die zwölf Räuber* het land veroverde. Het anonieme Russische volkslied werd een hit. Het stond op de eerste LP van de Staar en die was in korte tijd volledig uitverkocht. De plaat verscheen in 1950 en de 'legende van de 12 rovers' klonk vanaf toen, via het populaire verzekeringsprogramma 'U vraagt, wij draaien', een tijdlang nagenoeg wekelijks door de Nederlandse huiskamers. Alle zichzelf respecterende mannenkoren doken daarop in het Kozakkenrepertoire. Louis Suijkerbuijk zette vanaf 1954, behalve 'De twaalf rovers', ondermeer ook arrangementen van het *Platofflied*, het *Soldatenlied* en *Stenka Rasin* op het programma. Allengs werden hier andere Slavische liederen aan toegevoegd, zoals het Tsjechische *Tancuj, tancuj*, het Georgische *Suliko* of het Poolse *Przystemny*

do szoppi. Binnen het Slavische repertoire zijn Poolse liederen het meest vertegenwoordigd. Dit heeft ondermeer te maken met het feit dat ter gelegenheid van de viering van 35 jaar bevrijding van Breda op 24 december 1979 in de Grote Kerk een Poolse kerstmis werd georganiseerd. Dit gebeurde onder het motto: 'Voor de Polen en met de burgerij'. Voor deze gelegenheid studeerde BM 6 Poolse kerstnummers in. Hieronder het in het najaar van 2014 weer voor de dag gehaalde *Gdie sjew Chrystus Rodzjie*. Solistische medewerking verleenden destijds de internationaal befaamde sopraan Bożena Kinasz - Mikołajczak en de tenor Stefan Mikołajczyk. En alle kerkgangers werden met "Wesotych Swiat" (Prettige Feestdagen) welkom geheten door in klederdracht gestoken leden van de plaatselijke dansgroepen Polonia en Mazur. Een unieke kerstviering derhalve die destijds door de Poolse gemeenschap in Breda bijzonder op prijs werd gesteld.

Dimitri Bortnjanski | 1751 - 1825
Een van de belangrijkste
componisten uit de tijd van de
Russische Romantiek

Een andere onvergetelijke datum in dit Slavische kader is 28 december 1988. Op die dag trad BM op in de uitverkochte Evenementenhal van het Turfschip met de wereldberoemde Ivan Rebroff als solist. Meer dan 1200 dolenthousiaste bezoekers genoten van de solistische stembandacrobatiek van deze uitzonderlijke Russisch/Duitse zanger. Maar bij de gezamenlijke uitvoering van bijvoorbeeld *Eintönig klinkt hell das Glöckchen*, *Stenka Rasin* en *Abendglocken* lifte BM volop mee met het succes van de routineuze publiekstrekker.

In de 'periode Marcel Verhoeff' (1992-2007) raakte het repertoire uit de gratie. Het accent kwam al gauw te liggen op het romantische operarepertoire. Volgens Marcel is de Hollandse strot ook helemaal niet gebouwd voor het 'Slavische lied'. En hij kan dat als geen ander weten. In oktober 1993 werd hij immers benoemd tot chef-dirigent van het vermaarde DonKosaken Chor Rusland. Met die aanstelling werd Marcel 'dirigent in twee werelden'. Werelden die hij ook strikt gescheiden hield. Met uitzondering van het Poolse kerstlied *Lulajze Jezuniu* verdwenen de Slavische liederen in elk geval van het repertoire. Wel kwamen daarvoor twee grote werken in de plaats: De *Polni Mše* (ofwel Veldmis) van de Tsjech Bohuslav Martinů en de *Polovetser Dansen* uit de opera 'Prins Igor' van de Rus Alexander Borodin. Dit laatste, razend lastige werk werd ondermeer in 2003 uitgevoerd tijdens de 7^e Night of the Classics. Maar ook toen gold dat BM kon aanleunen bij professionals. Bij deze gelegenheid bij het gemengd koor 'Graviil Musicescu' en het Roemeense Staatsphilharmonisch orkest 'Moldava'. Het succes was ernaar. Het Stadsblad Breda repte van een "Artistieke explosie". In 2003 viel tevens het doek voor de succesvolle reeks grootschalige concerten. De financiering ervan was simpelweg niet meer op te brengen.

Hoe dan ook, na de komst van Hans de Wit (2008) kan gesproken worden van een wedergeboorte. Een 'Slavisch blok' is een vast programmaonderdeel geworden van alle grote concerten. En afgemeten aan de stilte die steevast bezit neemt van het publiek bij de pianissimo inzet van bijvoorbeeld *Tebe Poem*, maakt BM daarmee veel indruk. Op de meest enerverende wijze gebeurde dit in 2010 tijdens de jubileumreis 145 jaar BM naar Barcelona en omgeving. Op het concertprogramma stond een kort optreden in de kloosterkerk op de heilige Catalaanse berg Montserrat. Met Tebe poem werd 'afgetrapt' en binnen tien seconden na de pianissimo inzet ervan hielden de duizenden bezoekers van de Zwarte Madonna de adem in en greep de plotse en intense stilte menigeen naar de keel.

Het Russisch orthodoxe Tebe Poem van Dimitri Bortnjansky werd trouwens door Jan de Graaff, BM zanger en invaldirigent, geïntroduceerd. Hans de Wit dirigeerde het werk voor het eerst tijdens het Gevelconcert van 2008. Hij maakte er meteen al veel indruk mee: "Er staat weer een mannenkoor", luidde de verzuchting van een van de BM Vrienden. Sindsdien is het Slavische repertoire weer verder uitgebreid met ondermeer de zegenwens *Mnogaja Ljeta* en het *Cheru-*

bijenlied. Beide liederen werden eveneens door Dimitri Bortnjansky geschreven. Deze uit Oekraïne ((avant la lettre) afkomstige componist wordt als een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de Russische Romantiek beschouwd. Zijn werken horen daarom dus helemaal thuis in de romantische traditie van BM. Maar dit ook omdat ze a capella kunnen worden uitgevoerd. In de historie van BM (en van mannenkoren in zijn algemeenheid) werd er ook voornamelijk ‘pur sang’ gezongen.

De renaissance van het Slavische lied bleef niet onopgemerkt. In een beschouwing van het Naajaarsconcert 2009 werd al “het Russische werk met diepe bassen”, dat “genuanceerd en met durf gezongen” werd, geprezen.

Loftuitingen natuurlijk ook aan het adres van de tenoren: “Reusachtig! Die kerels zingen net zoo hoog als ze willen. Wij, boven- Moerdijkers, zijn al heel blij, als wij één enkelen tenor hebben, zooals ze bij Mannenkoor met heele rijen staan”. Dit citaat stamt echter uit 1915. Het komt uit een

persverslag naar aanleiding van een matinee in de dierentuin van Den Haag. Met een gezellige trip naar deze stad werd de vijftigste verjaardag van de vereniging gevierd. En met Slavisch repertoire heeft de aanhaling ook niks van doen. Maar waar het om gaat, is dat de keuze van repertoire óók samenhangt met wat je aan zangkwaliteit in huis hebt. En 100 jaar na het dieren-tuinoptreden heeft BM daar beslist weer niet over te klagen.

Marcel ‘Nicolajovich’ Verhoeff.
dirigent in twee werelden
DonKosaken Chor Rusland promotiefoto
van René Husken

Uit de operette- en musicalwereld

De repertoirelijst telt zo'n 40 operawerken van 14 verschillende componisten (Händel, Borodin, Mascagni, Massenet, Leoncavallo, Gounod, Bizet, Nicolaï, Wagner, Verdi, Mozart, Beethoven, Von Weber, Copland). Daar staat welgeteld één operettecomponist tegenover: Franz Léhar. Uit zijn operette *Der Zarewitsch* programmeerde Louis Suijkerbuijk in 1961 het *Wolgalied*. En in 1999 zette Marcel Verhoeff het *Viljalied* uit *Die lustige Witwe* op de concertagenda. Het *Wolgalied* werd, in een arrangement van Hans de Wit, opnieuw geprogrammeerd voor het Najaarsconcert 2013. Ook het *Viljalied* stond toen op het programma. Hierbij nam Lilian Farahani op een overrompelende wijze de solopartij voor haar rekening. BM prees zich dan ook gelukkig om Lilian, die haar zangstudie momenteel voorziet aan de uiterst prestigieuze Dutch National Opera Academy, te kunnen 'strikken' voor het jubileumconcert 2015. Dit concert vond plaats na het verschijnen van dit boek, maar de verwachting dat zij met haar *Viljavertolking* wederom menig mannezangershart sneller deed kloppen, zal intussen wel bewaarheid zijn: *Vil- ja, o Vil- ja, Du Waldmäg- de- lein, fass' mich und lass' mich Dein Traut- lieb- ster sein...*

George Gershwin | 1898 - 1937
Zelfportret

Lilian Farahani (1990) tijdens BM
Najaarsconcert 2013 in het Chassé
Theater te Breda | Foto: Ben Kaanders

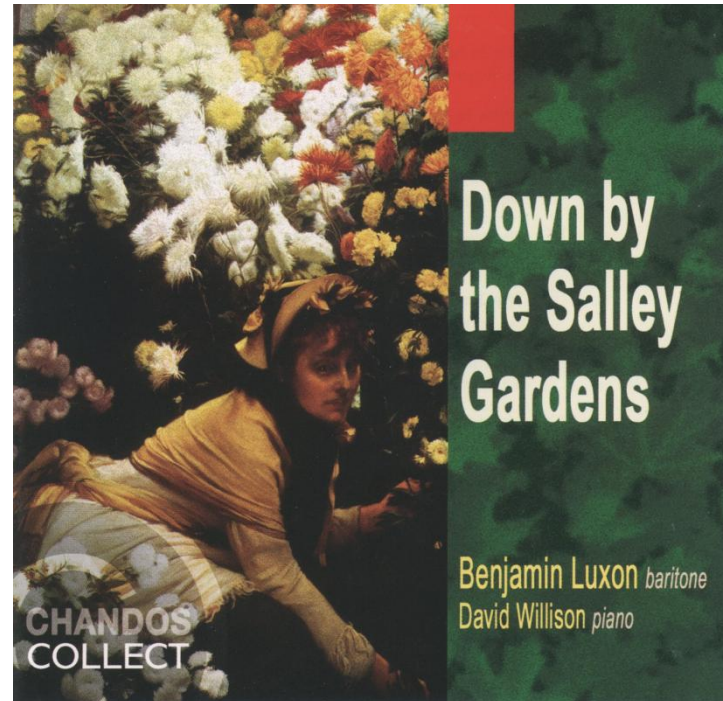
Ook de musical is, zij het in iets mindere mate dan de operette, nogal stiefmoederlijk bedeed op de BM - repertoirelijst. Een pleitbezorger van het genre was Gerard van Buul die in de jaren 1975-1976 kortstondig dirigent was. In 1976 introduceerde hij meteen drie nummers. Uit *Porgy en Bess* van George Gershwin: *Oh, I can't sit down* en *Oh Lord, I'm on my way*. En uit *Oklahoma* van Richard Rodgers: *Oh, what a beautiful morning*. Maar de primeur staat op naam van Otto Deden. Onder zijn leiding werd in 1969 *I got plenty o'nuttin* (eveneens uit *Porgy and Bess*) uitgevoerd. Het vooralsnog laatste nummer in de serie - *Seventy Six Trombones* uit *The Music Man* van Meredith Wilson - werd in 2012 door Hans de Wit geïntroduceerd. .

Popmuziek en folksongs

Heel wat door BM gezongen liederen kunnen als 'folk music' bestempeld worden. Tot de folk music behoren zowel de traditionele volksmuziek, als de folksongs die in pakweg de zestiger jaren van de vorige eeuw populair werden door artiesten als Bob Dylan en Joan Baez. Maar de 'Dylan/Baez variant' kan eigenlijk buiten beschouwing worden gelaten. Deze variatie werd vooral populair onder de studenten uit de legendarische 'protestgeneratie'. De ontketende culturele revolutie had evenwel geen enkele invloed op de ontwikkeling van het BM repertoire. In 1981, een van de roerige jaren in 'Breda Kabouterstad' met zijn 'Vestzaktheater De Trapkes', kwam BM althans met *Kellermeister Weinbrandlied* en *Quattro Cavai* op de proppen. Deze liederen sluiten natuurlijk naadloos aan bij de romantische liedertafeltraditie van het koor. Maar om dit aan het tijdsbeeld te spiegelen: In datzelfde jaar liet onze beschermheer, burgemeester Willem Merx (voorafgaand aan het koninklijk bezoek aan Breda) preventief alle provo's vastzetten. Daarbij werd iedereen die op straat rondliep met lang haar en een leren jack als staatsgevaarlijk aangemerkt.

Wat folksongs betreft haakt BM dus aan bij de traditionele volksmuziek. De ontwikkeling hiervan is minstens zo oud als die van de klassieke muziek. Wijsjes werden honderden jaren van generatie op generatie overgeleverd. Vaak is de oorsprong onbekend en de componist dus anoniem. Vanaf den beginne heeft het koor oude en minder oude volksliedjes gezongen. Dit gebeurde in velerlei talen: Nederlands, Duits, Frans, Engels, Italiaans, Spaans, Catalaans, Pools, Russisch, Tsjechisch, Hongaars en Jiddisch. Heel oud, en van onbekende oorsprong, zijn bijvoorbeeld: *Het was een maghet uutvercoren* (Middeleeuws Nederlands) en *Down by the Sally Gardens* (Iers). Tot de minder oude liederen, dat wil zeggen uit de 20^e eeuw, behoren ondermeer *La Montanara* en *Island in the sun*.

Op een gedicht van de Ierse Nobelprijswinnaar voor de literatuur in 1923, William Butler Yeats
1865 - 1939

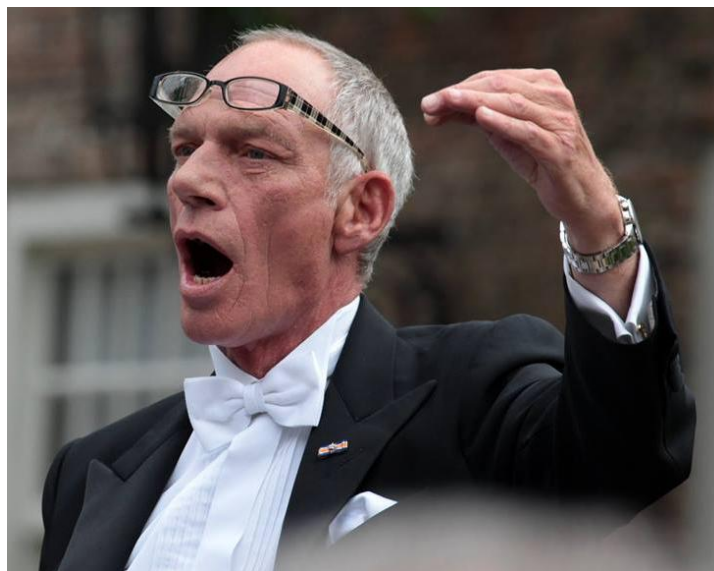
De geschiedenis van de popular music gaat terug naar de vijftiger jaren van de 20e eeuw. Tot het karige popmuziekrepertoire van BM kunnen *Yesterday*, *Bésame Mucho* en *Eres tú* gerekend worden. Otto Deden was onze eerste dirigent die met het genre flirtte. Al in 1971 liet hij BM zijn arrangement voor mannenkoor van de toen nog prille Beatlesong *Yesterday* van het duo Lennon en McCartney uitvoeren. *Bésame Mucho* (van de Mexicaanse componiste Consuelo Velázquez) stamt eigenlijk al uit 1940 of 1941, maar werd pas vele jaren nadien populair in Europa. Het is een van de door Fred Snel gearrangeerde liede-

ren die Peter Hermans liet opnemen op de eerste BM CD uit 1990. De CD werd ter gelegenheid van het 125 jarig bestaan van het koor uitgegeven. Hans de Wit bewerkte *Eres tú* waarmee het Baskische sextet Mucedades voor Spanje de 2^e plaats op het Eurovisie Songfestival van 1973 bereikte. Het lied was destijds populairder dan de winnende song. En dat de melodie heeft postgevat in het muzikale geheugen van velen, bleek maar weer eens tijdens BM Gastvrij in maart 2015. De herkenning ervan golfde in la-la-la vorm door de ruimte en 'eres tú, eres tú, eres tú' welde massaal op uit veler kelen.

De revival van het Slavische lied

Hans de Wit (1960) werd in juni 2008 als dirigent aangetrokken. Hij studeerde o.a. koor- en orkestdirectie aan het Rotterdams Conservatorium. Behalve dirigent van BM is hij dat ook van het Westlands Mannenkoor, het Westlands Dameskoor en van het Popkoor Invasion. In 2013 werd Hans benoemd tot Ridder in de orde van Oranje Nassau. Hij ontving deze hoge onderscheiding voor zijn buitengewone verdiensten op gebied van de amateurkoorkunst

Foto: Ben Kaanders

Česká mše vánoční

BM heeft onmiskenbaar rooms-katholieke wortels. Het is tot in de jaren 70 van de vorige eeuw traditie geweest om rondom de oprichtingsdatum in oktober een mis op te laten dragen voor het zielenheil van alle overleden BM voorzitters. Aansluitend volgde er dan een kranslegging op het graf van Frans Smits, de medeoprichter van het mannenkoor. Het aantal missen die BM gedurende 150 jaar heeft opgeluisterd, zal (met een natte vinger geschat) tussen de 700 en 1000 liggen. *Credo III* uit de Latijnse mis behoort tot vandaag de dag tot het vaste BM repertoire. *Ave Maria* ook, met dienverstande dat het BM muziekarchief zeven Ave Maria partituren bevat die ooit door het koor werden gezongen. In de afgelopen jaren is het Ave Maria van Paolo Tosti (met onze eigen tenor Henk van der Maaten in de solorol) weer een populair repertoirestuk. In de tijd van Marcel Verhoeff stond het Ave Maria van Bach-Gounod regelmatig op het concertprogramma. In die jaren vertolkte onze BM 'huissopraan' Hanke de Hoogh nogal eens de solo. De overige op enig moment uitgevoerde Ave Marialiederen zijn van de hand van: Léos Janáček, Giulio Caccini, Henk Badings. Andrew Lloyd Webber en van ene (niet meer te achterhalen) Schumacher.

Missen werden en worden doorgaans omlijst met het zingen van toepasselijke liederen, plus enkele delen uit bijvoorbeeld de *Messe für Männerchor* (opus 172) van Joseph Rheinberger. Maar BM heeft ook complete missen ten gehore gebracht. De eerste in dit verband was *Mis nr.3* van Johannes Verhulst. Deze mis voor tenorsolo en vierstemmig mannenkoor werd in 1882 onder leiding van Heinrich Umland gezongen. Maar tot de in zijn totaliteit uitgevoerde missen

behoren ook *Missa detta Cerviana*, een requiemmis voor driestemmig mannenkoor, soli en orgel van Lorenzo Perosi, de *Deutsche Messe* van Franz Schubert, de *Veldmis* van Bohuslav Martinů, de *Krönungsmesse* van Wolfgang A. Mozart, het *Requiem* van Luigi Cherubini en de eerder aangehaalde *Česká mše vánoční* van Jakub Jan Ryba. BM dirigent Jan Verbogt bracht het werk uit Tsjechië mee en de uitvoering ervan in 1978 betekende een primeur voor West Europa. BM stond destijds in de Quirinuskerk van Halsteren overigens niet alleen. Bij het spektakel waren maar liefst zes koren, een orkest, een organist en vier solisten betrokken. "Knap koorconcert in Halsteren" stond er nadien boven een artikel in het Brabants Nieuwsblad. De waardering voor de geleverde prestatie blijkt ook uit de opmerking: "En de volle kerk vergat er de zeer ongemakkelijke banken door".

‘Herders bij de kribbe’ (ca. 1890) van de Brabantse beeldhouwer Hendrik van der Geld | 1838 - 1914

Maar van kerken gesproken. In 1990 zong BM de Deutsche Messe in de Sacré Coeur van Parijs. In 1995 maakte het koor (met de baritonsolist Bernard Kruijsen) grote indruk met de Veldmis in de Sint-Nicolaaskirche van Praag. Heel bijzonder was de uitvoering van de Krönungsmesse in de Sint-Pieter van Rome in 2002. En de Grote of Onze Lieve Vrouwe kerk van Breda misstaat natuurlijk allerminst in dit monumentale rijtje. Hierin werden de Krönungsmesse en de Veldmis integraal uitgevoerd. De Krönungsmesse zelfs meerdere keren. Een van de aanleidingen was de 70^e verjaardag van voormalig minister en een trouwe BM Vriend, Tjerk Westerterp. Ter gelegenheid hiervan liet hij een mis opdragen met bisschop (en BM erelid) Tiny Muskens als hoofdcelebrant. In de kerk zaten destijds heel wat VIP's uit de landelijke politiek en het bedrijfsleven. Een keur aan prominente toehoorders was er

eveneens bij de uitvoering van de Polni Mše in 1994. Deze mis werd gezongen ter gelegenheid van de viering van 50e bevrijdingsdag van Breda. De Koninklijke Militaire Kapel deed dienst als begeleidingsorkest. En tot onze hoge gasten behoorden onder andere Koningin Beatrix, minister Hans van Mierlo en de Poolse ambassadeur Stanislaw Komorowski.

Omslag van de 1^e CD in de BM historie. Uitgegeven ter gelegenheid van het 125 jarig bestaan van de vereniging in 1990.

Het interieur van de Grote Kerk vormde ook het decor op 4 mei 2015. BM zong toen het *Requiem in D moll* van Luigi Cherubini. Het is best bijzonder natuurlijk om in een feestjaar uitgenodigd te worden om een herdenkingsconcert te geven ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Bui-

tengewoon was ook de begeleiding door een gelegenhedsorkest dat was samengesteld uit leden van het kamerorkest Archi Amici en Camera Musicorum Bredana. De strijkers werden aangevuld met slagwerkers en blazers van de Nieuwe Veste. De dodenmis, die Cherubini schreef voor zijn eigen begrafenis, geldt als een van de moeilijkste werken dat voor mannenkoor geschreven is. Er zijn niet veel dirigenten die met amateurs hun vingers aan dit stuk willen branden. Hans de Wit gaat evenwel geen zee te hoog en "als je de kwaliteit in huis hebt, moet je ervoor durven gaan", aldus onze dirigent.

Zijn missie slaagde buitengewoon en de uitvoering liet een diepe indruk achter op de vele toehoorders. De dramatische aanleiding voor het concert leek voor even vergeten toen er na het slotakkoord een ovationeel applaus (en zelfs enig gejuich) losbarstte. Rinie Maas (journalist van De Bode) vatte het enthousiasme van het publiek samen in een sfeervol verslag onder de ietwat overdreven kop: “De Messi’s van de toonkunst”. ‘Messi’ suggereert een virtuositeit die niet helemaal strookt met de werkelijkheid. In zijn totaliteit klopte de uitvoering echter van A tot Z. En het was vooral de muzikale intensiteit waarmee gezongen en gespeeld werd die zijn sporen naliet bij het publiek en de uitvoerenden. Cherubini’s *Messa da Requiem* kan worden bijgeschreven op het palmares van het Koninklijk Breda’s Mannenkoor.

Opgedragen aan BM

CHANSON BACHIQUE: Voor zover bekend, zijn er acht liederen aan BM opgedragen. Het meest tot de verbeelding sprekende werk in dit verband is misschien wel *Chanson Bachique* van de hand van Otto Deden. Otto, die vooral bekendheid genoot als componist van kerkmuziek, schreef echter ook liederen met frivole titels zoals *Ballade van de bezemsteel* en *Het Lied van de Hamer*. Chanson Bachique is een stuk voor vierstemmig mannenkoor, baritonsolist en orkest of piano. “De baritonsolo had hij geschreven op de figuur van onze onvergetelijke Bart van Heusen!”, vermelden de kronieken. De precieze aanleiding om het lied te schrijven, is niet helemaal duidelijk. De dirigent moet echter de sfeer in het mannen-

koor in elk geval goed aangevoeld hebben, want de uit het Frans vertaalde openingszin van het lied luidt: ‘Laten we zingen en drinken, zingen en drinken. Drinken van den goeden wijn’. Het chanson ging overigens pas in 1975 in première. De eerste uitvoering geschiedde onder leiding van Gerard van Buul. Waarom Otto Deden zijn bacchanaal werk niet zelf met BM heeft uitgevoerd, blijft de vraag. En helaas heeft Bart van Heusen ‘zijn’ solo ook nooit mogen zingen, want hij overleed in oktober 1974 op 81 jarige leeftijd na bijna 60 jaar lid te zijn geweest. Bart geldt als een van de meest unieke en authentieke (solo)-zangers die BM ooit gekend heeft.

OPSTANDING: Het eerste lied dat aan BM werd gedragen, was *Opstanding*. Het is van de hand van Govert Dorrenboom. Als BM dirigent hield hij het na negen (soms turbulente) jaren voor gezien, maar als organist zou hij maar liefst meer dan 50 jaar aan de Grote Kerk verbonden blijven. De première van ‘Opstanding’ was in 1886. Verdere bijzonderheden rondom dit werk en de uitvoering ervan ontbreken, maar mogelijk was er een verband met de 20e verjaardag van BM in 1885. De opening van een concertzaal in het Hof van Holland aan de Reigerstraat Govert is ook een mogelijkheid. Deze ‘katholieke tegenhanger’ van de ‘liberale’ Stadsschouwburg Concordia (anno 1881) werd namelijk op

2^e Pinksterdag 1886 “door Breda’s Mannenkoor ingewijd met een buitengewone matinee”. ‘Het Hof’ (op de plaatst van de thans verpauperde Casinobioscoop) werd daarna, tot aan de aankoop van een eigen pand aan de Haven in 1906, het middelpunt van vele kooractiviteiten. In het zalencentrum werd gerepeteerd, geconcentreerd en gefeest.

TOAST: Bij het herarchiveren van de muziekbibliotheek in 2015 werd een partituur van *Toast* ontdekt. Bij passende gelegenheden heft BM altijd de *Toast* van Jan van Poppel (hoera-hoera-hoera) aan, maar de vondst bleek van de hand van Jan van Ingenhoven die slechts enkele jaren onze dirigent was, maar nadien in Duitsland uitgroeide tot een gevierd musicus. Op de partituur staat: “Welwillend opgedragen aan den WelEd Geb: Heer Frans Smits-Mutsaerts, President der

Zangvereniging “Bredaasch Mannenkoor”. Het werk werd in 1903 uitgevoerd, Strikt genomen werd Toast niet aan BM opgedragen, maar aan haar president. De aanleiding daartoe is onbekend. Het is echter niet ondenkbaar dat de dirigent met zijn Toast een vette knipoog heeft willen geven aan de president na diens geslaagde reorganisatie van het op sterven na dood zijnde koor in 1902. De gebruikelijke naam voor deze Frans was overigens als Franz.

IN DE KERK: In januari 1907 gaf BM een winterconcert. Op het programma stond de première van *In de kerk* van Bart Verhallen. Bekend is dat hij dit vrome lied aan BM heeft opgedragen ter gelegenheid van haar 40 jarig bestaan. Nergens is echter terug te vinden of dit in opdracht van het bestuur is gebeurd, of op eigen initiatief. Ook over een eventuele band met BM is niets bekend. Bart Verhallen was violist in het Residentie Orkest en docent aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag.

DRUIDENZANG en GLORIA IN EXCELSIS DEO: BM dirigent Henri van Nieuwenhoven was ook een vruchtbaar componist. “Van zijn hand verschenen vele werken voor gemengd koor en mannenkoor, waaronder een aantal speciaal voor Breda’s Mannenkoor”, aldus eerdere geschiedschrijvers. BM heeft in totaal twaalf werken van Henri van Nieuwenhoven op haar programma gehad. Zeker is dat hij twee daarvan aan BM heeft opgedragen, te weten: *Druïdenzang*, dat uit 1909

stamt, en *Gloria in Excelsis Deo* uit 1915, het 50^e bestaansjaar van het koor. “Een aantal” suggereert echter dat dit er mogelijk meer zijn geweest. Over beide genoemde stukken valt weinig meer te achterhalen, maar het ligt voor de hand dat er een verband is tussen ‘Gloria’ en het 50 jarig bestaan van het koor. Maar de reden waarom Druïdenzang aan BM is opgedragen, is geheel in nevelen gehuld.

'Druïdenzang' heeft iets intrigerends. Druïden waren immers priesters uit de Keltische cultuur van voor het begin van onze jaartelling. Geheimzinnig is ook het weinige dat over het zangstuk staat opgeschreven: "Begin november houdt Henri van Nieuwenhoven zijn nieuwste compositie 'Druïdenzang' ten doop. Omdat het aan B.M. opgedragen is doen de zangers meer dan hun best; desondanks komen niet alle intenties van de componist tot hun recht". Naar zijn voornemens blijft het evenwel gissen. Maar wie vreselijk nieuwsgierig mocht zijn naar de tekst en muziek van dit werk, kan de partituur van "Druïdenzang | Geschreven voor mannenkoor" voor € 8,00 via www.antiquebook.com aanschaffen.

DE DIJK: De première van dit lied was in 1926. Het werd geschreven door Johan Wierdsma. Hij was ondermeer organist in Gorinchem en dirigent (en later erelid) van het Koninklijk 's Hertogenbosch Mannenkoor. Toen hij in 1911 naar Den Haag verhuisde, wijdde hij zich hoofdzakelijk nog aan het componeren van liederen 'voor 't volk', koorlieders en kinderliederen (waaronder 'Onder moeders paraplu'). Meer dan dat De Dijk is 'opgedragen aan BM' is van het lied niet bekend. De partituur ervan komt ook niet meer voor in onze bibliotheek. In 1925 bestond het koor echter 60 jaar en daarom zou het lied ook heel goed in opdracht geschreven kunnen zijn.

RUTERSLIEDEKEN: Dit lied voor mannenkoor a capella werd in 1931 door Nico Verhoeff gecomponeerd. De opdracht op het voorblad van de partituur luidt: "Aan de Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor en haar dirigent Willem Robert t.g.v. het 70-jarig bestaan'. Wanneer *Rutersliedeken* voor de eerste keer heeft geklonken, is onbekend. Het lied wordt in geen enkel

bewaard gebleven programma of in andere archiefstukken uit die tijd vermeld. Om duistere redenen is het dus misschien zelfs wel nooit gezongen, of is de herinnering eraan onder het stof van de koorgeschiedenis verdwenen. Hoe dan ook, bij gebrek aan aanknopingspunten komt het aan BM opgedragen werk niet voor op de repertoirelijst 1865 - 2015.

Wel op de lijst staat het *Pie Jesu Domine* van Nico Verhoeff. *Pie Jesu Domine* wordt sinds 1995 bij alle passende gelegenheden uitgevoerd. Nico Verhoeff schreef dit lied naar aanleiding van de dood van zijn vriend, Jan Mekel. Deze verzetsstrijder werd in 1942 gefusilleerd na te zijn verraden. De tot op de dag van vandaag meest aangrijpende uitvoering van *Pie Jesu Domine* was in 1995 op de fusilladeplaats van het concentratiekamp Theresienstadt. Dat enkele dagen later de Veldmis van Martinů tijdens het Bevrijdingsconcert in de Nicolaïkerke van Praag een uiterst dramatische spanning meekreeg, had daar vast mee te maken.

In opdracht geschreven

De muziekbibliotheek BM bevat drie liederen waarvan zeker is dat ze in opdracht werden geschreven. Ter gelegenheid van het 90 jarig bestaan van BM in 1955 verleende voorzitter Tony Smits van Waesberghe een opdracht aan Rob Eclema. Dit leidde tot *Let me pray, o Lord*. Jan Mul schreef *De Kwink* op verzoek van het bestuur om het eeuwfeest van BM (1965) luister bij te zetten. En Otto Deden componeerde *Mysteria* in opdracht van het gemeentebestuur van Breda. Dit eveneens ter gelegenheid van het 100 jarig bestaan.

LET ME PRAY, O LORD: Rob Eclema is de artiestennaam van Eduard Deurvorst. In de kronieken staat weliswaar dat hij het lied “in opdracht van de voorzitter” geschreven heeft, maar het is niet helemaal duidelijk of dit feitelijk op persoonlijke titel gebeurde. Het is dus ook gissen of de mannen elkaar wellicht persoonlijk kenden. De première van *Let me pray, o Lord* zou in elk geval plaats vinden tijdens het geplande jubileumconcert in 1955. Dit concert moest echter een jaar worden uitgesteld “omdat niet tijdig kon worden

beschikt over Het Brabants Orkest”. Op vrijdag 18 mei 1966 was dit wel het geval en op het affiche stond vermeld: “Aanvang 8 uur n.m. precies”. Was men beducht voor het beruchte ‘Brabantse kwartiertje’? Over de in 1972 gestorven Rob Eclema valt overigens weinig meer te achterhalen. Wel is hij recent als componist van jazzmuziek herontdekt en bestaan er enkele YouTube filmpjes. Op een hiervan is bijvoorbeeld ‘Strange blue eyes’ te beluisteren.

DE KWINK: Over Jan Mul (1911-1971) is heel wat meer terug te vinden. Hoewel hij ook al lang geleden is overleden, wordt de herinnering aan deze componist, organist en muziekjournalist levendig gehouden door de Jan Mul Stichting. Wie naar www.janmul.nl surft, zal erachter komen dat de werken van deze toondichter tot op de dag van vandaag bij zangkoren populair zijn. Zo zong bijvoorbeeld Het Brabant Koor, met medewerking van Philharmonie Zuidnederland, in maart 2015 zijn *Stabat Mater*. En in september 2011 zette het oudste koor van Nederland, het Koninklijk Haarlems Mannenkoor Zang en Vriendschap (anno 1830), de *Ballade van de Pantippel* op haar programma. Deze ballade (die op YouTube te beluisteren valt) is een van de vier liederen die onder de verzamelnaam *De Kwink* ter gelegenheid van het 100 jarig bestaan van BM werd gecomponeerd. Het betreft een vrolijk werk voor mannenkoor, slagwerk en fagot op gedichten van Cees Buddingh. Ook de première van *De Kwink* was een jaar later dan oorspronkelijk de bedoeling. Ditmaal moest het jubileumconcert worden uitgesteld, omdat toenmalig dirigent Jo Frijters (dirigent in de periode 1962 - 1965) zich om gezondheidsredenen gedwongen zag zijn dirigeerstok neer te leggen. Over de eerste uitvoering stond in Dagblad De Stem van 16 mei 1966 geschreven: “De Kwink bleek een zeer humoristisch stuk, waarbij het koor slechts

werd begeleid door fagot en slagwerk. De begeleidingspartijen waren echter origineel verweven met de koorpartij en zo ontstond een fris geheel, behoudend modern en zeker dankbaar genoeg van blijvend deel uit te maken van het Breda's Mannenkoor-repertoire". Dit geestige werk van Jan Mul, die zelf bij de première aanwezig was, heeft dan ook vele jaren nadien op het BM concertprogramma gestaan. Een beetje grappig is dit wel, omdat De Kwink een vreemde eend in de romantische bijt van BM. Jan Mul had trouwens een uitgesproken afkeer van de Duitse romantici waarover hij met veel vilein kon schrijven. Vanaf 1945 tot vlak voor zijn dood was hij muzikjournalist voor de Volkskrant. Ter gelegenheid van zijn 40^e sterfdag is er in december 2011 een bloemlezing uit zijn honderden artikelen verschenen. Wie schrijft, die blijft...

MYSTERIA: Otto Deden kwam al eerder ter sprake. Over zijn afscheid van BM in 1973 vermelden de kronieken: "Met hem vertrekt een fijn en gevoelig mens, een begaafd musicus en zonder twijfel een van de beste dirigenten die het koor ooit gehad heeft". Zijn muzikale visitekaartje gaf hij echter kort na zijn benoeming in het voorjaar van 1965 af. Binnen enkele weken studeerde hij met succes het verplichte koorwerk *Carmina Stiltitiae* van Henk Badings in en redde daarmee de deelname aan het internationaal korenfestival in Den Bosch (dat tot op de dag van vandaag wordt georganiseerd). Zijn vaste aanstelling als 'directeur' volgde in september van het 100^e verenigingsjaar. Ter gelegenheid van de 100^e ver-

jaardag werd BM op 5 oktober 1965 door het college van Burgemeester en Wethouders ontvangen. Bij die ontvangst werd burgemeester Robert Geuljans als beschermheer van het koor geïnstalleerd. En "als tegengebaar biedt deze de vereniging aan een vierstemmig koorwerk op basis van het Bredase volkslied door haar nieuwe dirigent te laten componeren". Otto Deden bedankte enkele weken nadien evenwel voor de eer, naar verluid "omdat hij er muzikaal gesproken weinig heil in zag". Maar daarmee was de kous niet af, want het gemeentebestuur verleende hem een vrije opdracht die *Mysteria* zou opleveren.

Naar eigen zeggen heeft Otto Deden zijn "ziel" gelegd in het componeren van *Mysteria*. Het is een drieluik voor sopraan, bariton, gemengd koor, piano en orkest, met de rozenkransgeheimen als inspiratiebron. Het werk omvat de delen: *Mysteria gaudiosa* (blijde geheime), *Mysteria dolorosa* (droevige geheimen) en *Mysteria gloriosa* (glorievolle geheimen). De première ervan in Stadsschouwburg Concordia (en in samenwerking met ondermeer het gemengd koor Venlona en de Marinierskapel) was in oktober 1967. Het werd een groot succes. In een recensie in de Stem van 31 oktober van dat jaar "In *Mysteria* ( ) legt de dirigent-componist een enorme getuigenis af, die waargemaakt wordt door een geconcentreerde, dramatische expressie afgewisseld door meer lyrische en subtiele passages". De geleverde prestatie (de uitvoering neemt een half uurtje in beslag) "resulteerde in een dankbaar

ovationeel applaus, waardoor dirigent en uitvoerenden zich geroepen voelden tot een fragmentarische reprise”.

Het Lied van den toren

De grijze toren waarnaar in dit lied wordt verwezen, is de toren van de Grote Kerk van Breda. *In den toren* werd geschreven door de muzikale autodidact, Arnold Vergeest. Arnold verdiende de kost als onderwijzer en trad daarnaast op als organist en dirigent. Ten tijde van 1^e dirigent Wim de Rooij (1948-1951) was hij onze 2e dirigent en tijdens de oorlogsjaren maakte hij tevens deel uit van het BM bestuur. De inspiratiebron voor het torenlied, een werk voor vierstemmig a capella mannenkoor, vormde het in gebruik nemen van een nieuwe beiaard in 1929: ‘Hoor, Uw beiaard is herboren!’. De première van dit bijzondere gelegenheidswerk was in januari van dat jaar. Hoe het geklonken heeft, valt niet meer te achterhalen, want de partituur ervan is verloren geraakt. In een programmaboekje van een BM Concordiaconcert in april 1929 werd wel de tekst van het lied teruggevonden:

Het lied van den toren

Jong rijst weer de grijze Toren;
Luid zijn bronzen stemme meldt;
Hoor, Uw beiaard is herboren!
‘k Roep het over Bosch en veld!
‘k Laat het dreunen aan mijn voet,
‘k Laat mijn lied de wolken raken,
Zon en Hemel tegemoet!
Dankbaar zal mijn stem bezingen
‘t Eedle, diepe kunstgevoel,
d’ Offerzin van alle kringen
voor elk schoon, verheven doel.
‘k Laat het galmen over daken,
‘k Laat het dreunen aan mijn voet,
‘k Laat mijn lied de wolken raken,
Zon en Hemel tegemoet!

In 2009 bestond de 97 m hoge toren 500 jaar
Foto: Leopold Beels

BM en de Bredasche Marsch

Traditiegetrouw worden veel BM concerten met twee coupletten van het *Breda's Volkslied* besloten. De gewoonte het volkslied als toegift te zingen is eigenlijk nog helemaal niet zo oud. Marcel Verhoeff is er op enig moment na zijn aantreden in 1992 mee begonnen. Strikt genomen zou het ook niet veel vroeger hebben kunnen geschieden, want vóór september 1991 bestond er helemaal geen Breda's Volkslied. Wel was er de *Bredasche Marsch* uit 1926 op een tekst van BM president, Tony Smits van Waesberghe. De muziek werd gecomponeerd door Louis de Morée, kapelmeester van het vermaarde muziekkorps van het 6e Stafregiment Infanteristen. Ook deze mars werd speciaal geschreven voor het in gebruik nemen van de nieuwe beiaard. De strofe 'Breda vooruit! De klokken luiden' slaat hierop. 'Breda Vooruit' was de voorloper van de huidige VVV en de stuwende kracht achter de vernieuwing van het klokkenspel. De voorzitter daarvan was destijds notaris Alfonse Verschraage. Het lied is aan hem opgedragen.

Begijnhofconcert 2015

VVV directeur Marlice Dreessen geflankeerd door Chris Rutten en Peter van der Velden, twee voormalige beschermheren van BM. Naast Peter, Ed Wagemakers, voorzitter van de Stichting Het Begijnhof Breda
Foto: Ben Kaanders

Alfonse was goed bekend met BM, want hij was betrokken bij de eerder aangehaalde 'reorganisatie van 1902'. Hierbij kwam Tony's vader, Franz Smits, aan het BM roer te staan en werd notaris Verschraage tot vicevoorzitter benoemd. Voor zijn vele culturele verdiensten voor de stad in zijn algemeenheid werd in 1930 een portretplaquette van hem onthuld. Deze is te vinden aan de rand van het Wilhelminapark en werd ontworpen door de Bredase beeldhouwer Gerard van Aalst. Maar dit terzijde.

BM heeft de Bredasche Marsch dus voor het eerst gezongen bij de officiële ingebruikname van de nieuwe beiaard op 8 juni 1929. In het krantenartikel -De nieuwe 'opmarsch'- in BN/deStem van 28 maart 2008 wordt hieraan nog herinnerd: "Breda Vooruit', kweelden de kelen van Bredaas Mannenkoor en honderden schoolkinderen". Waarschijnlijk heeft de schrijver hierbij geput uit een oude, maar niet nader vermelde, bron.

De Bredasche Marsch bestond oorspronkelijk uit twee coupletten. In 1937 voegde Tony daar op verzoek twee patriottisch getinte verzen aan toe die de band van Breda met de Nassau's beklemtonen. De vraag kwam uit kringen van het koningsgezinde Comité Volkszangdag. De uitgebreide versie werd voor het eerst uit volle borst gezongen op de Volkszangdag van 30 april 1939, de dag waarop prinses Juliana 30 jaar werd. Dat de samenhang op de Grote Markt in dat jaar niet op de verjaardag van koningin Wilhelmina werd georganiseerd, kwam omdat 31 augustus nog net in de schoolvakantie viel en de volkszangdagen met name ook voor de kinderen bedoeld waren. Nergens valt te achterhalen of BM soms ook als 'aanjager' werd ingezet. Helemaal ondenkbaar is dit niet, omdat telgen uit de familie Smits van Waesberghe nauw betrokken waren bij het Bredase Comité Volkszangdag.

In de jaren zestig van de vorige eeuw, toen er veel heilige huisjes (waaronder die van het koningshuis) omver werden getrapt, gingen de volkszangdagen te loor. Met die ondergang verdween langzamerhand ook de Bredasche Marsch uit het muzikale geheugen van de Bredanaar. Het werk zou waarschijnlijk geheel onder het stof van de heemkundige geschiedenis verdwenen zijn als het niet binnen de kringen van het Oude Stijl Jazz Festival Breda (anno 1970) zou zijn opgepikt. Aan Rob Cremer de eer de reanimator van het marslied te zijn. In 1976 schreef hij het arrangement 'De Paarse Heide'. Het kwam, uitgevoerd door The Purple Moors Jazzband, terecht op de b-kant van een promo-single voor het festival van dat jaar. Het idee om 'de Marsch' te gebruiken kwam overigens van Henk Mannaert, bestuurslid van de Stichting ter bevordering van Oude Stijl Jazzfestivals Breda.

Een van de laatste volkszangdagen
Grote Markt, 29 juni 1967

Foto: Stadsarchief Breda | P. Miizen

Maar vanaf 1976 is De Paarse Heide, “puur door haar sprankelende arrangement, ( ) tot op de dag van heden een onbetwiste plaatselijke hit” (uit: De nieuwe ‘opmarsch’). In 2015 werd het tot Jazzfestival Breda omgedoopte volksfeest (naar schatting komen er jaarlijks zo’n 250.000 mensen op af) voor de 45^e keer georganiseerd. Zo’n kleine 40 jaar daarvan hebben jazzbands de Bredasche Marsch over de Grote Markt laten schallen. En elke keer wanneer de intro weerklonk, herleefden de volkszangdagen van weleer. ‘Te midden van de paarse heide’ blijkt daarmee toch al met al een onverwoestbaar lied te zijn. Onuitroeibaar bij alle massale samenzang is ook het jolige refrein op de maten van het tussenspel: “En moeder de pap is aangebrand, dus zet hem maar aan de waterkant. Want ik lust geen aangebrande pap”....

De paden van Rob Cremer en BM kruisten elkaar in 1995. In het concertzaaltje van de Nieuwe Veste werkte BM toen mee aan een ‘two beat’ opname van de Paarse Heide. Ook hierbij deed Rob (een fervente promotor van de two beat jazzstijl) een duit in het zakje. Op de CD ‘Feel the Jazz’ (nr. 33) valt ons koor, samen met The Phar-

macy Five + Three, te beluisteren. In dat 130^e bestaansjaar had BM ook de eer om met deze band op te mogen treden tijdens ‘Jazz at the Brewery’, een intiem evenement voor genodigden in het proeflokaal van De Drie Hoefijzers (Interbrew) aan de Ceresstraat.

Paarse Heide staat ook op de eerste CD in de BM historie. Deze werd in 1990 uitgebracht ter gelegenheid van het 125^e verenigingsjaar. Het betreft een meerstemmig arrangement van Fred Snel. Het is deze bewerking die als uitsmijter bij uitvoeringen wordt gebruikt. ‘De toegift’ wordt echter altijd

eenstemmig gezongen. Dat is niet zo verwonderlijk, omdat ‘het volk’ het lied altijd massaal meezingt en iedere meerstemmigheid in de massa verloren gaat.

Ook Wim Karremans arrangeerde het ‘Breda’s Volkslied’. Met zijn *Bredase Mars* werd het concertdiner ‘BM Gastvrij’ (15 maart 2015) stijlvol afgesloten. BM bezong ‘de parel van het zuiden’ toen in een verrassende jazz, wals en Latin American stijl. Daarbij werd het koor begeleid door het Koperensemble van de Koninklijke Harmonie Cecilia Princenhage onder leiding van de arrangeur zelf.

BM Gastvrij in de Grote Kerk | Foto: Ben Kaanders

De oorspronkelijke partituur van de Bredasche Marsch is overigens van de aardbodem verdwenen. Vermoedelijk is hij (met een aantal andere composities van Louis de Morée) tijdens de bezettingsjaren door de Duitsers uit de archiefkasten van de Chassé kazerne gestolen. Alle arrangementen voeren daarom terug naar een unisono variant met pianobegeleiding. Het is niet bekend door wie en wanneer deze bewerking van het origineel precies geschreven is.

Maar de compositie van De Morée verkreeg dus (inclusief de toegevoegde coupletten) pas bij de openbare raadsvergadering op 26 september 1991 de officiële status van Volkslied van Breda. Enig politiek gesputter uit antimonarchistische hoek was er natuurlijk wel, want niet iedereen

stond “trouw aan de historie” te juichen, of achtte zich “gebonden aan de Nassau-stam” (zie het vierde couplet). Maar hoe het ook zij, in het raadbesluit 1991/200 ligt ook formeel vastgelegd dat “d’eigen aard” van de Bredanaar “jolig” is, want:

“De raad van de gemeente Breda; gezien het voorstel van burgemeester en wethouders en met overname van de daarin vermelde overwegingen; gelet op artikel 167 van de gemeentewet; besluit: De authentieke tekst van het Bredaas Volkslied als volgt vast te stellen:

Het Bredaas Volkslied

*Te midden van de paarse heide
waar samenstromen Mark en Aa,
daar ligt geroemd door alle tijden
onz' eigen stad, ons fier Breda,
Breda vooruit! De klokken luiden!
Breda, gij blijft de schoonste stad van 't Zuiden!*

*Zoo lang daar rond den slanken toren
nog klopt het echt Bredasche bloed,
gaat nimmer d' eigen aard verloren
die jolig is en blijven moet.
Breda vooruit! De klokken luiden!
Breda, gij blijft de parel van het Zuiden.*

*Vanuit onz' oude vestingwallen,
Ontplooiden zich der Vad'ren strijd
Door moed, beleid en trouw van allen,
Naar Neerlands onafhankelijkheid.
Breda vooruit, de klokken luiden,
Breda, gij blijft de Mauritsstad van 't Zuiden*

*Wij juichen, trouw aan de historie,
Gebonden aan den Nassau-stam,
Nu over oude Oranje glorie
Een nieuwe zonne stralen kwam,
Breda vooruit! De klokken luiden
Breda, gij blijft d'Oranjestad van 't Zuiden*

Breda vooruit! De klokken luiden!
Leden van het klokkenluidersgilde sjoeren aan de 3600 kg zware Nassauklok uit 1695
foto: Jeroen Hoppenbrouwers

VERANTWOORDING

Geschiedschrijving, in dit geval over de ontwikkeling van het BM repertoire, is er sinds de uitvinding van zoekmachines zoals Google een stuk eenvoudiger op geworden. Van de mogelijkheden van het World Wide Web is daarom ook dankbaar gebruik gemaakt. De basis waarop is voortgebouwd vormde echter het door Jan Willemsen en Harry Gerritsen geschreven boek: '125 JAAR KONINKLIJKE ZANGVERENIGING BREDA'S MANNENKOOR | Kroniek van een koor | 1865-1990'. Veel citaten, soms met de toevoeging "de kronieken vermelden", of "naar verluid", zijn uit dit naslagwerk afkomstig. Wanneer dat niet het geval is, staat de bron tussen haakjes vermeld.

Een onuitputtelijke bron van informatie en inspiratie vormde ook het privé BM archief van Hans Talboom. Hierin heeft onze excellente BM Ambassadeur 50 jaar koorhistorie (1965-2015) voor het nageslacht bewaard.

1865 - 2015 | BM, DOOR ROMANTIEK GEDREVEN moet vooral gelezen worden als een sfeerverhaal. Aan het toevoegen van een volledige, 'wetenschappelijk verantwoorde', bronlijst is daarom geen belang gehecht. De onderstaande weblinks zijn daarom met name informatief bedoeld. BM is immers al 150 jaar aan Breda Nassaustad verbonden. En wie geïnteresseerd is in de historie van de Parel van het Zuiden, vindt op de betreffende links een schat aan kennis.

- www.bredanassaustad.nl
- www.grotekerkbreda.nl
- www.grotekerkbreda.nl/de-kerk/stichting-de-grote-kerk
- www.begijnhofbreda.nl
- www.kasteelvanbreda.nl
- www.engelbrechtvannassau.nl (heemkundekring)
- www.breda-en-alles-daaromheen.nl
- www.vvnbreda.nl (stadswandelingen en rondleidingen e.d.)

REPERTOIRELIJST 1865 - 2015

Leeswijzer

In het inleidende hoofdstuk 'In een blauw geruiten kiel' werd een chronologisch overzicht van de ontwikkeling van de klassieke muziek geïntroduceerd. In de onderstaande repertoirelijst wordt dit overzicht gebruikt als een grove kapstok om 150 jaar BM repertoire aan op te hangen. Grof, omdat simpelweg is uitgegaan van het tijdperk waarin de werken werden geschreven en niet van specifieke stijlkenmerken. Een lied dat bijvoorbeeld in de late Baroktijd werd geschreven, zou dus heel goed vroeg Renaissance kenmerken kunnen hebben. Een dergelijke detaillering is echter voer voor musicologen en niet essentieel in dit verband. In de lijst wordt dus zonder in finesses te treden verwezen naar muziek uit de Middeleeuwen (ME), de Renaissance (RE), de Barok (BA), het Classicisme (Klassiek - CL), de Romantiek (RO), de Twintigste Eeuw (TE) en de Modern Klassieke tijd (MO). Daarnaast worden ook afkortingen gebruikt die samenhangen met de in dit boek opgenomen hoofdstukjes. LT slaat bijvoorbeeld op de paragraaf 'Over Liedertafels en Liedertafelrepertoire' en VL (volksmuziek) op 'Popmuziek en folksongs'.

Het bleek allerm minst eenvoudig om alle werken te labelen. Hier en daar is daarom nogal arbitrair te werk gegaan. De intentie, het in beeld brengen van de eclectische ('van alles wat') karakter van BM, moge in elk geval duidelijk zijn. De bedoeling spreekt ook uit de vermelde bijzonderheden achter een groot aantal werken.

Omdat veel partituren verdwenen zijn, ontbreken ik een aantal gevallen ook de namen van arrangeurs. Maar het kan niet anders dan dat veel oorspronkelijke composities zijn bewerkt ten behoeve van mannenkoren. Het gros van het LT – repertoire werd overigens wel specifiek voor vierstemmige mannenkoren geschreven (zie blz. 31 onder 'Liedertafelcomponisten').

Tot slot enkele informatieve internetsites voor wie belangstelling heeft in meer achtergrondinformatie:

www.componisten.net

www.muzekschatten.nl

www.nederlandsmuziekinstituut.nl

www.muzekeencyclopedie.nl

Overzicht van gebruikte afkortingen

ME	Middeleeuwen	500 - 1450	LT	Liedertafelrepertoire
RE	Renaissance	1450 - 1600	KL	Kerstlied
BA	Barok	1600 - 1750	OP	Opera Operette
CL	Klassiek (Classicisme)	1750 - 1820	PO	Popmuziek
RO	Romantiek	1820 - 1910	VL	Volkslied (folksong)
TE	Twintigste Eeuw	na 1900	MU	Musical
MO	Modern	na 1945	MI	Mis
			SL	Slavisch
			SP	Spiritual
			AN	Anoniem

Periode Gerard Rossu

1865 - 1869

1865	---			
1866	Bede	Heinze .		religieus LT lied, zie blz. 36 Re
	Das Kirchlein	Becker	LT	Re
	Die Glockentöne	Bertelsmann	LT	Re
	Schäfers Sonntagslied	Kreutzer	LT	Re
	Les regrets de l'aveugle	Keller		LT
	Soldatenkoor	Gounod	RO	uit: Faust OP
1867	Herrlich ist Gott	Klein	LT	Re
	An die Freude	Greger		LT
	Het Mannengezang	Verhulst		Johannes Verhulst, zie blz. 31 LT
	Thümerlied	van Eyken		LT
	Vaderlandsch Gebed	Cartol		koor met solo en duet LT
	La noce du village	de Rillé		LT
1868	Roeijerslied	de Vliëgh		LT
	Omhoog	Heinze		LT
	Beneden en Boven	de Vliëgh		LT
	Das ABC	Zöllner		LT
	Vlaggerlied	Verhulst		nationalistisch LT lied, zie blz. 36 LT
	Wien Neêrlands bloed	Wilms		Kun je nog zingen, zing dan mee!, zie blz. 25 LT

1869	Abendlied	Kuhlau		LT
	Gebet vor der Schlagt (veldslag)	Girschner	4 gezangen voor 4 st. mannenkoor	Re
	Eine Nacht auf dem Meere	Tschirch	romantisch LT lied, zie blz. 36	LT
	Hymne	Berlijn	LT	Re
	Die Bethende	Diabelli	RO	Re
	Priesterkoor	Mozart	CL uit: Die Zauberflöte	OP
	O Welt du bist so wunderschöhn	Meijroos		LT
	Neêrlands taal	Stille		LT
	Wanderlied	de Vliëgh	v. solo tenor en 4 st. mannenkoor	LT
	Polka Ständchen	Schäffer		LT

Periode Heinrich Umland

1870 - 1882

1870	Gute Nacht	Mangold		LT
1871	Röslein im Walde	Fischer	Carl Fischer, zie blz. 24	LT
	Frühlingsnacht	Fischer	Carl Fischer, top 5 (nr. 4), zie blz. 30	LT
	Drie Gläser	Fischer		LT
	Opwaarts	Hol	Richard Hol, zie blz. 32	LT
	La Mine	Denèfve		LT
	De Oranjevaan	Hol		LT
	Op 't Kerkhof	de Vliëgh		LT
	Der erste Frühlingsabend	Coenen		LT
	Die Dorfmusikanten	Fischer		LT
1872	De stem der zee	Coenen		LT
1873	Ständchen	Otto		LT
1874	Der Hahnemann	Greger		LT
	Festgesang an die Künstler	Mendelssohn	t.g.v. 25 jaar koningsfeest Willem III	RO
	Hollands Glorie	Hol	v. 4 st. mannenkoor + koperblazers	LT
	Abendlied	Kücken		LT
1875	Lentebede	Coenen	LT	Re
	Euterpe	Heinze		LT
	Sta pal, mijn dierbaar vaderland	Broekhuijzen		LT
	Soldatenkoor	Hol	uit: Heiligerlee Cantate	LT
	Wandellied	Stille		LT
	La fête des gondoles	Denèfve		LT

1877	De Geboortegrond	Dupont		LT
	Meeresstille und glückliche Fahrt	Fischer	zie blz. 38	LT
	De Kermis	Blockx		LT
	Saul's lierzang	Gevaert		LT
	Liebe und Gnade	Otto	LT	Re
	Doppelständchen	Zöllner		LT
	Hymne an die Musik	Lachner		LT
	Het lied	Mordach		LT
	Vlaams liedeke	Janssens		LT
	Die Nacht	Schubert	Franz Schubert, zie blz. 33	RO
1878	Der König von Thule	Veltmann		LT
	Umlandcantate	Brucken Fock	ter ere van Heinrich Umland	RO
	Te deum laudamus	Verhulst	LT zie blz. 36	Re
	De uitwijkelingen	Gevaert		LT
	Zondag op 't meer	Heinze		LT
1879	Een lied van Nederland	Hol		LT
	Een zonneliel	Coenen		LT
	Berg en Dal	Verhulst	Johannes Verhulst, zie blz. 31	LT
	De Roos	van Gheluwe		LT
	Salamis	Gernsheim	voor mannenkoor en orkest	LT
1880	Een stem aan het strand	Brandts Buijs	Ludwig B-B, top 5 (nr. 4), zie blz. 30	LT
	Mein Schiffllein treibt inmitten	Beschnitt		LT
	Nog is het bloeiende heerlijke tijd	Heinze		LT
	Hymne aan den vrede	Hol		LT
1881	Biekens en spinnen	Janssens		LT
	Goede nacht	Heijblom		LT
	Zauber der nacht	Kreutzer		LT
	Waldabendschein	Fischer		LT
	Der Aether so heiter	Fischer		LT
	Zwei Blühhlein	Fischer		LT
1882	Charité	van de Linden		LT
	Mis nr. 3	Verhulst	zie blz. 48	Re
	Vrede des gemoeds	de Vliogh	LT	Re
	Herzenswünsche	Kücken		LT

1883	Wie zijt gij	Heinze		LT
	Wachet auf	Raff		LT
	Vineta	Abt		LT
	Hansken van Gelder	Nicolai	personage uit de tijd van Willem van Oranje	LT
1884	Op zee	de Vlieg		LT
	La patrouille	van Ackeren		LT
	De barre rots	de Lange jr.		LT
	Die Auferstehung	Heinze		LT
1885	Die Schöpfung	Haydn	CL oratorium, zie blz. 20	Re
	Wohin?	Utermöhken		LT
	Altenfrauenwalzer	Schaffer		LT
1886	Studenten Nachtgesang	Fischer		LT
	Ave Maria	Schuhmacher	LT	Re
	Morgenhymne	Dietrich		LT
	Musik ist Gebet	Behr		LT
	Opstanding	Dorrenboom	opgedragen aan BM, zie blz. 50	LT
	Beati Mortui	Mendelssohn	RO	Re
	Mitternacht	Böhm		LT
	De morgen	Heinze		LT
1887	Onze Vaderland	Hol		LT
	Handwerksburschenlied	Fischer		LT
	Auferstehen wirst du, mein Staub	Klein		LT
	Motette	Klein		LT
	Prinsesselielid	Dorrenboom	Govert Dorrenboom, zie blz. 19	LT
	Avondliedeke	Bouman		LT
1888	Les martyrs aux Arènes	de Rillé		LT
	Scenen aus der Frithjof-Sage	Bruch	voor mannenkoor, solostemmen en orkest	RO
	Seliger Tod	Kreutzer		LT
	Der träumende See	Schumann	Robert Schumann, zie blz. 31	RO
	Die Minnesänger	Schumann		RO
	Am Meer	Schubert		RO
	Het Meifeest in 1874	Heinze		LT
	Psalm VIII	Hol	over psalmen, zie blz. 37	Re

1889	Waldesnacht	Bradsky		LT
	Frühlingszeit	Wilhelm		LT
	Durch die Felder	Nick		LT
	Finnisches Volkslied	Fischer		VL
	In 't Woud	Hol		LT
	Albrecht Beiling	Brandts Buijs	'schets' uit Ned. opera Albert Beiling	OP
1890	David	Hol	oratorium	Re
	Landerkenning	Grieg	uitgevoerd t.g.v. 25 jaar BM	RO
	Das Thal des Espingo	Rheinberger	ballade voor mannenkoor en gr. orkest	RO
	Hymne à la paix	de Saxe Ernst		LT
1891	An der schönen blauen Donau	Strauss	i.o.v. de Wiener Männersangverein	RO
	Vondel	Hol	t.g.v. onthulling Vondelstandbeeld in 1867	RO
	Requiem	Verhulst		LT
	Rembrandt cantate	Verhulst	zie blz. 32	RO
1892	Vrede	Hol		LT
	De Koningszoon	de Haan		LT
	Das Grab im Busanto	de Haan		LT
1893	Aan de phantasie	Meijroos		LT
1895	Hakon Jarl	Reinecke		LT
	Harmonie	de Vlieghe		LT
1896	Mein Herz ist im Urwald	de Lange jr.		LT
1897	Vom Rhein	Bruch		RO
1898	Storm	van de Linden		LT
	Kroningscantate	Dorrenboom	t.g.v. inhuldiging koningin Wilhelmina	LT
	Wilhelmus		AN arr. Anton Verhey	VL
	Licht	Andriessen	verplicht stuk voor nat. zangwedstrijd	LT
1899	Rose d'Amour	de Lange jr.		LT
	Avond en morgenster	Naret-Koning		LT

Periode Jan Ingenhoven

1902 - 1904

1902	Choeur des Romains	Massenet	uit: Hérodiade	OP
	Israël	Tilman		LT
	Choeur des Evêques	Meyerbeer	uit: L'Africaine	OP
1903	Feestcantate	Ingenhoven	t.g.v. 75 jaar KMA	TE?

	Toast	Ingenhoven	opgedragen aan president FS, zie blz. 51	LT
1904	Sterrennacht	Storch		LT
	Heimweh	Koella		LT
	Pilgerchor	Wagner	RO uit: Tannhäuser	OP
	In 't Woud	Brandts Buijs		LT
	Lentewind	Rijken		LT
	In het woud	v. Nieuwenhoven	Henri vN, (top 5 (nr. 4), zie blz. 30	LT

Periode Henri van Nieuwenhoven

1905 - 1916

1905	Fragmenten uit Tannhäuser	Wagner	RO arr. Jan Ingenhoven BM dirigent	OP
	Reij van Levijten	v. Nieuwenhoven		LT
	Sandmännchen	Schmidt		LT
	Welkomstgroet	v. Nieuwenhoven	t.g.v. onthulling Nassaumonument	LT
	Die Lorelei	Kern		LT
1906	Sanctus	Dregert	LT	Re
	Le chants des matelots	Radoux		LT
	Wiegenlied	Brahms		RO
	Motet	Brosig		LT
	Hymne aan den vrede	v. Nieuwenhoven		LT
	Rudolph van Werdenburg	Hegar		LT
	Weihegruss	Wagner		RO
	Gelukkig is 't land		AN uit: Valerius Gedenck-clanck (anno 1626)	Re
	Merck toch hoe sterck		AN uit: Valerius Gedenck-clanck	VL
	Een liedje van de zee	Loman		LT
1907	In de kerk	Verhallen	opgedragen aan BM, zie. blz.51	LT
	Super flumina Babylonis	Hiller	psalm 137	Re
	Chant a'Amour	Delsemme		LT
	Les Eburons	Tilman		LT
	Dies Irae	Verheij		LT
	Les Eburons	Tilman		Re
1908	Super flumina Babylonis	Brandts Buijs	psalm 137	Re
	Iphigenia	Roeske		LT
	La chanson des vagues	Riga		LT
1909	Zomeravond	v. Nieuwenhoven		LT

	Es muss doch Fröling werden	Brambach		LT
	Druïdenzang	v. Nieuwenhoven	opgedragen aan BM, zie blz. 51	LT
1910	Sanctus	Wierts	LT	Re
	Amour	Massenet		LT
	La garde passé	Gréty		LT
	Dieu	Radoux	LT	Re
	Germinal	Riga		LT
1911	Die letzte Skalde	Angener		LT
	Petrus Klage	Brandts Buijs	LT	Re
	Deus est nostra lux	Brandts Buijs	boetepsalm	Re
1912	Die Ehre Gottes ist in die Natur	Beethoven	CL	Re
	Schemering	Zweers		LT
	Maskerdans	Zweers		LT
1914	Te deum laudamus	Verheij	zie blz. 36	Re
	Ave Caesar	Roeske		LT
	Zegepraal	Brandts Buijs		LT
1915	Harald's bruid	Roeske	Frederik Jan R. top 5 (nr. 5), zie blz. 30	LT
	Psalm VII	Verheij		Re
	Gloria in excelsis	v. Nieuwenhoven	opgedragen aan BM, zie p. 51	Re
1916	Gloria in excelsis	Wirtz		Re

Periode Willem Robert jr.

1917 - 1948

1917	Dit zijn de stemmen die klagen	Roeske	verplicht werk voor zangwedstrijd in A'dam	LT
	Les voix de la nature	Dubois		LT
	Canticum Simeonis	Dorrenboom	lofzang op de H. Simeon	Re
1918	Harmonies	Radoux		LT
	Der Schmied	Kluge		LT
	Altrhapsodie	Brahms		RO
	Lentelied	den Hertog		LT
	Gloria in excelsis Deo	Robert sr.	vader van dirigent Willem R.	Re
1919	Groot is de Heer	Roeske		Re
	Todtenvolk	Hegar		LT
1920	Weihnacht im Walde	Thuille	voor vijfstemmig mannenkoor	Re
1921	Tranen	van Nieuwenhoven	BM dirigent	LT

	Les esprits de la nuit	Riga		LT
	De ruïne	Brandts Buijs		LT
	L'âme du soldat est immortelle	de Montalant		LT
1922	Stille	Eisenhofen		LT
	Gloria	Verheij	LT	Re
	Requiem	Verheij	LT	Re
1923	Jan Gerstekoor	Loots		LT
	Ontwaak, schoone zee	Olman		LT
	Gebed voor den tempel	Roeske	voor vierstemmig mannenkoor	Re
1924	Trutze nur		.AN arr. M. Neuman Duits	VL
	Liebesklange		AN arr. M. Neuman Duits	VL
	Phyllis und die Mutter		AN arr. M. Neuman Duits	VL
	Les soldats de Gédéon	Saint-Saëns	voor mannenkoor a capella	RO
1925	Allerzielen	Zweers		Re
	Boerenfeest	Dresden		LT
1926	Jom Kipoer	Olman	Hebreeuws voor 'Grote verzoendag'	LT
	De dijk	Wiert	opgedragen aan BM, zie p. 52	LT
	De zee	Anderson		LT
	Jerusalem	Olman		LT
1927	Golgotha	Neumann		Re
	Morgenlied	Loots		LT
	Lied aan den gangspil	Roeske		LT
	Schlafwandel	Hegar		LT
	Welkomstgroet	Robert jr.		LT
	Deutscher Spruch	Neumann		LT
1928	An den Mistral	Bleijle		LT
	Charfreitag	Kaun	voor vijfstemmig mannenkoor	Re
	Liebe	Schubert		RO
	O Heer, die daer des hemels tente spreyt		AN uit: Valerius Gedenck-Clanck	Re
	Die erste Walpurgisnacht	Mendelssohn	cantate voor solisten, koor en orkest	RO
1929	Het lied van den toren	Vergeest	zie blz. 55	LT
	Dilexi	v. Nieuwenhoven	psalm 114	Re
	't Geuzenvendel op den thuismarsch	Roeske	.zie blz. 40	LT
1930	Sanctus	Diamant		Re
	Schweigende milde Nacht	Trunk		LT

	Wunder der Liebe	Frischenschlager		LT
	Psalm 130	Gokkes		Re
	Les Emigrants Irlandais	Gevaert		LT
	Met het Koningshuis vereend	Vergeest		LT
1931	Pro Jure et Libertate	Brandts Buijs		LT
	Der Wanderer	Frischenschlager		LT
	Der Geistertanz	Schubert	D 494, voor mannenkoor	RO
1932	't Hazegrauwt	Landré		LT
	Wein, Weib und Gesang	Strauss		RO
	Avondrood	Brandts Buijs		LT
	Psalm 122	Mihaud	TE	Re
1933	Requiem	Neumann	LT	Re
	Allerzielen	v. Nieuwenhoven	LT	Re
	Groot is de Heer	Brandts Buijs	LT	Re
	Sérénade d'hiver	Saint-Saëns	Serenade voor mannenkoor	RO
1934	(delen uit) Deutsche Messe	Nellius	Kyrië, Gloria, Agnus Dei	Re
	Herfst	Verhoeff sr.	Nico V, vader van BM dirigent Marcel V.	LT
	Bede	Roeske	LT	Re
	Winterspook	Landré		LT
	Matrosenchor	Wagner	RO uit: Der Fliegende Holländer	OP
1935	Alter Baum	Honegger	voor mannenkoor met pianobegeleiding	TE
1936	Requiem aeternam	Cornelius		Re
	Ruhe, schönstes Glück der Erde	Schubert		RO
	Ein Freiheitslied	Haas		TE
	Het liedt van den Rhijnschen wijn	Badings		TE
1937	Dies Irae	Robert sr.	vader van BM dirigent Willem R. jr	Re
1938	Fiat Lux	v. Nieuwenhoven	'Laat er licht zijn' Genesis 1:3	Re
	Erde	Janáček		TE
1940	Victimae Paschali Laudes		AN arr. P. Dusch	Re
1941	Marcia funebre	Boedijn		TE
1945	Pools Volkslied	Wybicki		VL
1946	De Brabander gaat	Robert jr.	BM dirigent	TE
	Ecce quomodo moritur	Handl (Jacob)	niet te verwarren met Händl	RE
1947	Helgoland	Bruckner	voor mannenkoor en groot orkest	RO
	Drincklied op de Pekelharingh	Strategier	voor vierstemmig mannenkoor a capella	TE

Periode Wim de Rooy
1948 - 1951

1949	Ave Maria	Badings	MO	Re
	Copla's	van Hemel	copla: een Spaanse (volkse) dichtvorm	TE
	De zaaier	Andriessen		MO
	De tuinman en de dood	Sigtenhorst – Meijer	4 stemmig mannenkoor a capella	TE
	De sterrekens	di Lasso		RE
1950	Mulato Gajd	Kodály	Mulató Gajd = drinkmaatje Hongaars	VL
	De nachtmuzikanten	Kort	niet meer te traceren componist	LT
	Falu Vegén	János	Hongaars	VL
	Adoramus te Christe	Aichinger	RE	Re
1951	La prière du gueux	Kodály	populair Hongaars lied	TE
	Fleur des blés	Debussy		TE
	Od pocin Ci	Janáček	liet zich inspireren door de Tsjech. volksmuziek	TE

Periode Louis Suijkerbuijk
1952 - 1961

1952	Het haentgen van den wijne		AN	oud Nederlands	VL
	Dieu de gloire immense	Caldara	BA		Re
	Nachtgesang im Walde	Schubert		voor mannenkoor en 4 waldhoorns	RO
1953	Visioenen	Müller		religieus getint werk	MO
1954	Nobody knows		AN		SP
	Die Zwölf Räuber		AN	arr. A. Imjalof Russisch	VL
	O domine Jesu Christe	dez Préz		passielied	RE
	Nun da der Tag	Hindemith		voor mannenkoor TTBB	TE
	Tibur	Diepenbrock			LT
	Laudate Dominum	Luijsterburg	TE	Theo L., organist en dirigent uit Breda	Re
	Dance Song	Bordewijk - Roepman		Johanna B, vrouwelijke componist	TE
	Go down Moses		AN	arr. K. Kef	SP
	The Crucifixion	Stainer		arr. voor mannenkoor F. Franke-Harling	Re
	Jägerchor	von Weber		uit: Der Freischutz	OP
	Allegri Beviam	Verdi		uit: Ernani	OP
1955	De fluit van Pan	de Klerk		voor mannenkoor en dwarsfluit	TE
	En revenant d'Auvergne		AN	arr. M. Koekelkoren Frans	VL
	Het stuivende zand		AN	arr. K. Kef oud Nederlands	VL

	Old black Joe		AN	arr. Martin Koekelkoren	SP
1956	Let me pray, oh Lord De stad	van Eclema van Hemel		in opdracht geschreven, zie blz. 53 uitgevoerd t.g.v. het 90 jarig bestaan	Re MO
1957	Mexican Market Woman De fluchende Bisschof	Borderwijk - Roepman Mul			TE MO
1858	Soave Drie Joodse gezangen Canticum psalorum Civitas Dei	da Palestrina Vording van Hemel		arr. voor mannenkoor J. Vranken solo alt, mannenkoor en pauken	RE VL MO
	Psalmus Hungaricus	de Jong	TE		Re
1959	Piet Hein Stokske Trije Slotkoor 9 ^e symfonie	Kodály Roeske Badings Beethoven	TE	solo tenor, mannenkoor en orkest uit: Kun je nog zingen, zing dan mee!	Re LT MO CL
1960	Veni Creator Spiritus I got a robe	Monnikendam	AN	arr. ... de Nobel	Re SP
1961	La belle si nous étions Steal away Wolgalied Platofflied	Poulenc Léhar	RO	arr. ...Kort uit: Der Zarewitsch (operette) zie p. 46 arr. Sj. Djesachar Russisch	TE SP OP VL

Periode Jo Frijters

1962 - 1964

1962	Il bianco e dolce cigno Flos carmeni Stav'ajú (Steh'n zwei Galgen) What shall we do with the drunken sailor 't Hèrmenieke van Bergeijk Weinland On the Persian Market On a Chinese temple garden Haec Dies Schafhirten	Arcadelt de Klerk Martinu		zijn bekendste madrigaal 8 motetten voor 4st. mannenkoor a capella Tsjechisch rebellenlied	RE Re VL VL LT TE TE Re TE
	Bless the Lord Liebes Mädchen, hör mir zu Parce mihi Domini		AN	Psalm 103	Re CL Re

1964	Mädle, ruck, ruck		.AN	arr. Martin Koekelkoren	VL
	O sacrum convivium	da Viadana	RE/BA		Re
	Bonjour mon coeur	di Lasso		chanson d'amour	RE
	Stenka Rasin		AN	arr. Martin Koekelkoren	VL
	Grafzang	Monster			TE
	Domine, non sum dignus	da Vittoria	RE		Re
	Villancico	Vazquez			RE
	Dir, Seele des Weltalls	Mozart	CL		Re
	Battle of Jericho		AN	arr. H. S. Robertson	SP
	Stomp your foot	Copland	MO	uit: The Tender Land	OP
	Land of hope and glory	Elgar		patriottisch lied uit 1902 arr. A. Fagge	TE

Periode Otto Deden

1965 - 1973

1965	Carmina Stultitiae	Badings		3 mannenkoorliederen	MO
	Domine salvam fac	Giessen		zegenwens voor de koningin	LT
1966	De Kwink	Mul		in opdracht van BM zie blz. 53	MO
	Seigneur	Poulenc		uit 4 petites prières de St. Fr d'Assise, nr. 3	Re
	Toast	van Poppel		'Hoera-hoera-hoera'	LT
	Songs of the sea	Villiers-Stanford		nr. 1 t/m 5 Engels	VL
	Het lied van de hamer	Deden		Otto Deden, zie blz. 41	MO
1967	Mysteria	Deden		i.o.v. gemeente Breda zie blz. 54	MO
	Polni Mse (Veldmis)	Martinu	TE	zie blz. 18	MI
	Die ruïne	Kodály			TE
	O bless the the Lord		AN		SP
1968	Litanei	Schubert		zie blz. 33	RO
	Mary had a baby		AN	arr. M. Browne	SP
	Et in carnatus est	Hassler	RE		Re
	Wanderers Nachtlied	Stürmer			LT
1969	I got plenty o'nuttin	Gershwin		uit: Porgy en Bess	MU
	Wolga		AN	arr. Sj. Djesachar Russisch	VL
	Soldatenlied		AN	arr. Sj. Djesachar Russisch	VL
1970	O, mes tres chers frères	Poulenc		uit: Quatre petites prières de St. Fr d'Assise, nr 4	TE
	Donn'ingrata	Falconieri	BA	arr. Otto Deden	Re
	O biondetta lascivetta	Pesenti	BA	arr. Otto Deden	Re

	Das gestohlene Mäntelchen	Gotovac		voor 4 st. mannenkoor a capella	TE
	Milenca travička.	Dvorak	RO	Tsjechisch	VL
1971	Rhapsodie voor blije mensen	Maessen		zie blz. 14	VL
	Bless this house	Brahe			Re
	Yesterday	Lennon/McCartney		arr. Otto Deden	PO
1972	Ballade van de bezemsteel	Deden			MO
	Drinklied	Deden			MO
	Ik heb mijn wagen volgeladen		AN	arr. ... Krefeld Oud Nederlands	VL
	De avond doet ons luisteren	Preud'homme	MO	Vlaams	VL
	Song of the sea pirates	Deden			MO
	O heerlijk, hoe begeerlijk		AN	uit: Dies est Laetitiae, zie blz. 41	KL
	Nu zijt welkome		AN	arr. B. Diekerhof	KL
	Tutti veniti armati	Gastoldi		madrigaal arr. Lucas	BA
	Stille Nacht	Gruber		Duits	KL
1973	O Jesulein süß	Bach	BA	Duits	KL
	O little town of Bethlehem	Redner		Engels	KL
	Canso da Nadal		AN	arr. Martin Koekelkoren Spaans	KL
	The holy city	Adams		arr. Martin Koekelkoren Engels	KL
	Kerstlied	Diamant		Nederlands	KL
	Lulajze Jesuniu		AN	Pools	KL
	Gdy sew Christos Rodzjie		AN	Pools	KL
	Psystompny do szoppi		AN	Pools	KL

Periode Wim Koch

1974 - 1974

1974	Was ich begehrt, ist mir versagt	AN		uit: Neue lustige Teutsche Lieder (1586/88)	RE
	If the glasses boy are empty		AN	vrolijk drinklied Engels	VL
	Ich fahr dahin	Brahms		arr. J. Christ	RO
	Poor lonesome cowboy	Tepper / Bennet		Lucky Luke tune	PO
	Ezekiel saw the weel		AN	arr. A. Maessen	SP
	Virtute Magna	Croce	RE		Re

Periode Gerard van Buul

1975 - 1976

1975	The First Noel		AN	arr. Martin Koekelkoren oud Engels	KL
	The Peacocks	Kodály	TE	Hongaars	VL

	Exultate justi	da Viadana	RE/BA	Re
	O Danny Boy	Weatherly	arr. Gerard van Buul Iers	VL
	Hongaarse volksliederen	Mocranjac		VL
	Het was een maghet uutvercoren		AN 15 ^e eeuws	KL
	Chanson Bachique	Deden	opgedragen aan BM zie blz. 50	MO
1976	Les Martyrs	Gounod		RO
	Oh, I can't sit down	Gershwin	uit: Porgy en Bess	MU
	Maria die zoude naar Bethlehem gaan		AN 17 ^e eeuws	KL
	O Lord, I'm on my way	Gershwin	uit: Porgy en Bess	MU
	Oh, what a beautiful morning	Rodgers	uit: Oklahoma	MU
	Tancuj, tancuj	Pokorny	Tsjechisch	VL

Periode Jan Verbogt

1977 - 1978

1977	The Mount of three lights	Martinu		TE
	Adieu sweet amaryllis	Brown	17 ^e eeuws Engels	VL
	The nightingale	Youll	17 ^e eeuws Engels	VL
	In the merry month of May	Youll	17 ^e eeuws Engels	VL
	Though Philomena lost her love	Morley	16 ^e eeuws Engels	VL
	Kolj Slaviem	Bortnjanski	Dimitri B, zie p. 42 arr. B. Larsov	SL
	Rhapsody 'Sinte Barbara'	van Dijk	finalenummer Taptoe Breda 1977	MO
1978	Herdersmis	Ryba	zie blz. 48	Re
	Requiem in D-klein	Cherubini	zie blz. 49	Re
	Korobushka		AN Russisch	VL
	Brabançonne	van Campenhout	Belgisch Volkslied op Ned. tekst	VL

Periode Peter Hermans

1981 - 1991

1981	Quattro cavai		AN arr. Uhlmann Italiaans	VL
	Kellermeister Weinbrandlied	Tegeler	Duits	VL
1982	Ave Maria	Janáček	TE	Re
	Narodi se Kristus Pan		AN arr. Dieckerhof 15 ^e eeuws Boheems	KL
	Tibus laus	di Lasso	RE	Re
	Er is een roos ontsprongen		AN uit: Dies est Laetitiae, zie blz. 41	KL
	Uit hoge hemel daalt Hij neer		AN Idem arr. Martin Koekelkoren	KL
	Wiegenlied der herders		AN Idem arr. Martin Koekelkoren	KL

	Herders ik boodschap blij van stem		AN	Idem arr. Martin Koekelkoren	KL
1983	Die Vesper	Beethoven	CL	voor vierstemmig mannenkoor	Re
	In Taberna	Orff		uit: Carmina Burana	TE
	Der Gondelfahrer	Schubert		'Schubertiade', zie blz. 35	RO
	Tiritomba	Gottrau		arr. Koekelkoren Italiaans	VL
	La Pastorella	Schubert			RO
	Ständchen	Schubert			RO
	Die Entfernten	Schubert			RO
1984	Agnus Dei	Bizet	RO	uit: L'Alegienne	Re
	Ave Maria	Tosti	RO		Re
	Tout puissant	Poulenc		Uit: 4 petites prières de St. Fr d'Assise, nr. 2	Re
	An die Nachtigall	Schubert			RO
	Il est né le divin enfant		AN	arr. Koekelkoren Frans	KL
	Les anges dans nos campagnes		AN	arr. BM zanger Piet de Bruijn Frans	KL
	Cantique de Noël	Adam	RO	Frans	KL
	The Coventry Carol		AN	Engels	KL
	God rest you merry gentlemen		AN	Engels	KL
1985	Behold, now is the acceptable time	Händel	BA		KL
	Otche Nasch	Apletscheief		arr. J. Vranken	SL
1886	The Bells	Rachmaninov		voor koor en symfonieorkest	RO
	Daar was e wuf die spon	Strategier		opgedr. a/d Mastreechter Staar (p.42)	MO
	Petersburger Schlittenfahrt	Eilenburg			LT
	De Islandvaarders		AN		VL
	King all glorieus	Vail/Wesley			Re
	Deutsche Tänze	Schubert		zie blz. 35	RO
	Die Mühle im Schwarzwald	Eilenburg			LT
	Ere zij God	Schultz		arr. M. Koekelkoren	Re
	Habt Dank ihr Freunde	Groll		bewerking van Amazing Grace	MO
	Veni Creator Spiritus	Doepenbrock			Re
	Het wassende water	Stokkermans		motief v/d TV serie 'Het wassende water'	MO
	Popule meus	da Palestrina	RE		Re
	Trösterin Musik	Bruckner			RO
	Deutsche Messe	Schubert	RO		MI
	Wij komen te samen		AN	arr. J. Schouten	KL
		Verdi		uit: Rigoletto	OP

	Scorrendo			
	In stiller Nacht	Brahms		RO
	De zilvervloot (Piet Hein)	Viotta	uit: Kun je nog zingen, zing dan mee!	VL
	Holka ma mila	Jindřich	Tsjechisch	VL
	Der Lindenbaum	Schubert	Uit: Der Winterreise	RO
	Resonet in laudibus	Handl (Jacob)	RE	Re
	Abendglocken		AN arr. I. Rebroff Russich	VL
	Eintönig klingt hell das Glöcklein		AN arr. I. Rebroff Russich	VL
	Kalinka	Larionov	arr. I. Rebroff Russich	VL
1989	Away in a manger		arr. Holthaus Engels	KL
	Hymne	Beethoven	CL	Re
1990	Mis voor 3 mannenstemmen	Perosi	Missa detta Cerviana zie blz. 48	MI
	Carmina Burana	Orff	uitgevoerd t.g.v. 125 jaar BM	TE
	Zigeunerkoor	Verdi	uit: opera Il Trovatore	OP
	To my father's house	Humphries	Les H v/d Les Humphries Singers	PO
	Plaisir d'Amour	Martini	traditioneel Fr. liefdeslied arr. Snel	RO
	You are always in my heart	Luciono	Filmmuziek uit 'Always in my heart' arr. Snel	TE
	Auf wiederseh'n my darling	Bulterman	arr. Snel	PO
	O Island in the sun	Burgie	arr. Snel Caraïbisch	VL
	De paarse heide (Bredasche Marsch)	de Morée	arr. Snel zie blz. 56 Breda's Volkslied	VL
	Flevoland	Schipper	arr. Snel	PO
	La Montanara	Ortelli	arr. Snel Italiaans	VL
	Patricia van Breda	den Braber	arr. Snel	PO
	Memory	Lloyd Webber	MO uit: 'The Cats' arr. Snel	MU
	Besame Mucho	Vélazquez	arr. Snel zie blz. 47	PO
	De laatste roos	den Braber	arr. Snel	PO
	Universe of Energy	Al Kasha	arr. Snel	MO
	It's a long way to Tipperary	Judge	arr. Snel Iers	VL
1991	Bog sie rodzi		AN Pools	KL
	Medrcy swiata		AN Pools	KL
	Joy to the world	Händel	BA arr. F. Kocx	KL
	A child this day is born		AN Engels	KL
	It came upon a midnight clear		AN Engels	KL

1992	In Natali Domine	AN	oorspr. Middeleeuws (ME) arr. uit 1678	ME
	Ave Maris Stella	Damiani	arr. B. Rothe zie blz. 21	Re
	Wiegenleid der Hirten	AN	arr. Holthaus	KL
1993	Messe in B-dur opus 172	Rheinberger	RO	zie blz.48 MI
	Ave Verum	Mozart	CL	mannenkoorzetting Re
	Ave Maria	Bach/Gounod	arr. Gounod Preludium C dur van Bach	Re
	Gerusalem mannenkoorzetting	Verdi	RO	arr. Kloek uit: Il Lombardi OP
	What child is this	AN	op melodie van Greensleeves Eng.	KL
	Maria Wiegenleid	Reger	RO	arr. P. van Opstal KL
	Transeamus	Cuypers		arr. J.Schouten KL
	Hoe leit dit kindeke	AN	arr. M. Koekelkoren Nederlands	KL
	~~Nu zijt welkome~~	~~NN~~	~~Nederlands~~	~~KL~~
	1994	Son giunta grazie, o Dio	Verdi	RO
Venite Adoremus		Verdi	RO	uit: La Forza del Destino OP
Il Santo Nome		Verdi	RO	uit: La Forza del Destino OP
La Vergine degli Angeli		Verdi	RO	uit: La Forza del Destino OP
Land of hope and glory		Elgar	nr 1 uit Pomp & Circumstance marsen	RO
Wsrod nocnej ciszy		AN		Pools KL
1995	Pie Jesu Domine	Verhoeff sr		zie blz. 52 Re
	Credo III	AN	uit: Missa de Angelis (verm. 9 ^e eeuws)	ME
1996	(Aria van) Sarastro	Mozart	CL	uit: Die Zauberflöte OP
	(Aria van) Pamina	Mozart	CL	uit: Die Zauberflöte OP
	Gevangenenkoor	Beethoven	CL	uit: opera Fidelio OP
	O süsßer Mond	Nicolai	uit: (operette) Die Lustige Weiber von Winsor	OP
1997	Hark the herald angels sing	Mendelssohn		Engels KL
	Weinachtslied	Gade		Duits KL
	Jesu Malusienki	AN	arr. BM-zanger Piet de Bruijn Pools	KL
	Weinachtsglocken	Sonner		Duits KL
	Maria durch ein Dornwald ging	AN	arr. W. Goedecke Duits	KL
	Gelobet seist du Jesus Christ	AN	arr. W. Goedecke Duits	KL
	Wjeljetsajem	AN	arr. Marcel Verhoeff Pools	KL
	The Creation	Richter		mannenkoorzetting Re

	You'll never walk alone	Rodgers / Hammerstein		uit: Carousel	MU
	We'll meet again	Parker / Charles	in 1939 met Vera Lynn op LP uitgebr.		TE
1998	Openingskoor Nabucco	Verdi	RO	uit: Nabucco	OP
	Vedi, le fosche	Verdi	RO	uit: Il Trovatore	OP
	Or co'dadi	Verdi	RO	uit: Il Trovatore	OP
	Toreador	Bizet	RO	uit: Carmen	OP
	Habanera	Bizet	RO	uit: Carmen	OP
	Triomfmars	Verdi	RO	uit: Aïda	OP
	Coro del campagne	Leonavallo	RO	uit: Il Pagliacci	OP
1999	Einzug der Gäste	Wagner	RO	uit: Tanhauser	OP
	Slavenkoor	Verdi	RO	uit: Nabucco	OP
	Viljalied	Léhar	RO	uit (operette) Die Lustige Wite	OP
	Brindisi	Verdi	RO	uit La Traviata	OP
	Gerusalem (gemengd koor zetting)	Verdi	RO	uit Il Lombardi	OP
	Laudate Dominum	Mozart		uit: Vesparae Solennes di confessore	CL
2000	Krönungsmesse	Mozart	CL		MI
	Ave Verum	Mozart	CL	zetting voor gemengd koor	Re
	Miserere	Verdi	RO	uit: Il Trovatore	OP
	Meditation	Massenet	RO	uit: Thaïs	OP
	Amazing Graze	Newton		arr. Maclwham	
2001	D'Egitto la sui lidi	Verdi	RO	uit: Nabucco	OP
	Possente amor mi Chiama	Verdi	RO	uit: Rigoletto	OP
2002	Die launige Forelle	Schögggl		Forelle variaties nr. 1, 2, 5, 7	RO
2003	Duca, Duca, Ebben	Verdi	RO	uit: opera Rigoletto	OP
	Openingskoor	Mascagni	RO	uit: Cavalleria Rusticana	OP
	Regina Coeli	Mascagni	RO	uit: Cavalleria Rusticana	OP
	Funiculi, funicola	Denza		Italiaans	VL
	Polovetser dansen	Borodin	RO	uit: Prince Igor	OP
2007	Cantique de Jean Racine	Fauré		gemengde koorzetting	Re
	Pie Jesu	Lloyd Webber	TE	uit: Requiem Lloyd W.	Re
	(delen uit) Messe solennelle	Gounod	RO	Sanctus en Benedictus	Re
	Conquest op Paradise	Vangelis		gezongen bij de heropening van de haven	MO
	Bredase Havenlied	Kartner		idem	PO
	Wo man Bier trinkt		AN	uit: Trinksprüche arr. M. Verhoeff	VL
	Tebe Poem	Bortnjanski		arr. inval dir. En BM-zanger Jan de Graaf	SL

Periode Sonja Feenstra**2006 - 2008**

			Noot: in 2006 was Sonja 2e dirigent naast Marcel V.	
2007	Ave Maria	Cacini	ten onrechte aan Cacini toegeschreven	Re
	We wish you a merry Christmas		AN arr. Barrat verm. 16e eeuw Engels	KL
	Le ciel a visité la terre	Gounod	RO	Frans KL

Periode Hans de Wit**2008 - heden**

2008	O Bonne Jesu	da Palestrina	RE	Re
	You raise me up	Graham	arr. Hans de Wit BM dirigent zie blz. 18	SP
	Into my heart	Clark	arr. H. de Wit	SP
	One hand, one heart	Bernstein	TE uit: West Side Story	MU
	Cantique de Jean Racine	Fauré	mannenkoorzetting arr. Dik	Re
2010	Deep River		AN	SP
	Mnogaja Ljeta	Bortnjanski	RO	SL
	Cherubijnenlied (nr.7)	Bortnjanski	RO	SL
	Eres tu	Mocedades	arr. H. de Wit	PO
	Lascia chio pianga	Händel	BA uit: opera Rinaldo	OP
	Santo		AN arr. de Wit Catalaans	Re
	Soeliko	Latychev	Georgisch	VL
	The Exodes Song	Boon	Filmmuziek uit Exodes arr. de Wit	PO
	Muntanyes del Canigo	NN (arr. de Wit)	Catalaans	VL
	When I'am sixty-four	Lennon/McCartney	arr. de Wit	PO
	Grosser Dankchoral	Weill	deel 1 uit: Das Berliner Requiem	TE
	Brabant	Rozenboom	vaste begeleider van Guus Meeuwis	PO
2011	Finlandia-hymni	Sibelius	het officiële Finse Volkslied	TE
2012	Seventy Six Trombones	Wilson	titelsong van The Music Man	MU
	Down bij the Salley Gardens		AN arr. A. Daele zie blz. 46 Iers	VL
	The Lions Sleeps Tonight	Linda		PO
2013	Otsje Nasj	Bortnjanski	RO	SL
	Domine salvam fac Regem nostrum	Giessen	zegewens voor de koning	LT
	Yesterday	Lennon/McCartney	arr. H. de Wit	PO
2015	(4 delen uit) A Mass for Peace	Jenkins	uitgevoerd t.g.v. 150 jr. BM zie p.21	MO
	Jubileumlied 150 jaar BM	Wilson '76 Trombones, arr. W. Karremans te. T. Melis		PO
	De kleinste (in 't groene dal)	Beltjens	uit: Kun je nog zingen, ( ) arr. W. Karremans	VL

Mijn Nederland	Hol	uit: Kun je nog zingen, ( ) arr. W. Karremans	VL
Het KBMK (De Zilervloot)	Viotta	uit: Kun je nog zingen, ( ) arr. WK. te. T. Melis	VL
Aan de voet van de Grote Toren	AN	(...van die oude Wester) idem	VL
Aan de oevers van de Weerij	AN	(melodie Stenka Rasin) idem	VL
Zuiderzeeballade	De Leur	Arr. W. Karremans	VL
Ketelbinkie	Vogel		VL
Droomland	Fearis		VL
Concerto Italiano	AN	potpourri arr. H. de Wit	VL
Im Prater blüh'n wieder die Bäume	Stolz		RO
Hallelujah	Händel	BA uit: oratorium Messiah arr. de Wit	Re

KONINKLIJK BREDA'S MANNENKOOR, AMBASSADEUR VAN BREDA NASSAUSTAD

